БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1965 ч. МАРТ 9 ВТОРНИК № 56 (6075).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Сөстүң чурукчуларының сагыш човангыр болгаш негелделиг көөр чорукту илергейлээн байырлыг чагааны бистиң съездивиске чоруктаны дээш, СЭКП Төп Комитединиң РСФСР талазы-биле Бюрозунга өөрүп четтиргишкинни Россия Федерациязының чогаалчыларының ийиги съездизи Совет Россияның литераторларының хөй миллион отрядының мурнундан илергейлеп тур.

Бистиң бирги, тургузулга съездивистиң үезинден бээр эрткен алды чылдар Россияның бүгү делгемнеринге, ооң бүгү автономнуг республикаларынга, крайларынга болгаш областарынга литературлуг чогаадылгаяның элээн улуг чаа кедүрлүүшкүнүнүң чылдары болган. РСФСР-нин улустарының 56 дылдарынга бижип турар, Россия Федерациязының литераторлары ол чылдарның иштинде ленинчи партийжи чоруктуң, совет гуманизмниң болгаш интернационализмниң идеяларын сиңниккен, совет кижиниң, ажыл-ишчиниң, коммунизмниң бедик идеалдарының эдилекчизиниң овур-хевирин, ажыл-херектерин болгаш угаан-бодалдарын чайыннандыр илередип турар чогаалдарны эвээш эвести тургускан. Россияның чогаалчыларының номнары, шинилери база оларның шинилерин болгаш сценарияларын ёзугаар тургускан фильмнер совет кижилерни кижизидеринге, оларның угаан-бодал талазы-биле тургузукчу күш-ажылынга дузалап, оларга коммунистиг мировоззрениени хевирлеп база быжыглап турар.

Россияның чогаалчылары боттарының бүгү-ле чедиишкиннерин хамыктың мурнунда төрээн ленинчи партияның ачызында чедип алган. Ооң углакчы айтыышкыннары болгаш сүмелери чогаалчының чогаадыкчы бодалын байыдып, мурнакчы, чаа чүвени литературага шын болгаш бедик уран-чечен арга-биле чуруп көргүзеринче, чырыткылыг коммунистиг даартаже совет ниитилелдиң шимчээшкининге моондактап турар бүгү чүвени сойгалаарынче чогаалчыны кыйгырып турар. Бистиң партиявыстың Программазы, идеологтуг айтырыглар талазы-биле СЭКП-ниң XX—XXII съездилериниң, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң (1963 чыл) шиитпирлери Россияның чогаалчылары чурттап база чогаадырынга, амыдыралче идепкейлиг ханылап киреринге, боттарының чогаадылгаларынга социалистиг реализмни хөгжүдерин болгаш үргүлчүлээрин удуртулга болдурар ужурлуг политиктиг компас болуп моон соңгаар-даа артар.

Коммунизмни тургузарынче херек кырында кирген совет ниитилелдиң хөгжүлдезинде чаа үе-чада болза Төрээн чурттуң мурнунга боттарывыстың хүлээлгевисти канчаар күүседип турарывысты, бистиң чогаалдарывыс номчукчуларның өзүп турар этиктиг болгаш эстетиктиг негелделерин кандыг хире черге-биле хандырып турарын, ол чогаалдар үениң кол маадыры—коммунизмниң тургузукчузун кайы хире шын, чайыннанчак болгаш бүгү талалыг кылдыр көргүзүп турарын база катап ханызы-биле бодап көөрүн бистерниң шуптувуска хүлээдип турар.

Улус чон — бистиң ажылывыстың дээди үнелекчизи, ынчангаш боттарывыстың бүгү күштеривисти болгаш аргаларывысты аңаа бараан болдуруп турар бис.

Литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаалдарынга, идейлиг байлакшылга болгаш уран-чечен мергежилге, оларның мораль талазы-биле арыг болурунга болгаш аажы-чаң деңнелинге совет улус улам бедик негелделерни чыл келген тудум-на салып турар.

Үениң чечен чогаал талазы-биле чыл демдеглелин чогаадыкчы интеллигенцияның хөй салгалдарының күжениишкиннери-биле тургузуп турар деп чүвени бүрүн билип турар бис. Ынчалза-даа ол чыл демдеглелинге делегейде өндүр чаагай революцияны боттандырган болгаш камгалап алган, амыдыралдың чаа, чөптүг тургузуун кадыг-дошкун шылгалдаларга бадыткап тургускан улус чоннуң эрес-маадырлыг чоруунга төлептиг, бодунуң салыышкынын база киирерин бистерниң кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгези кылдыр санап турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының боттанган хүнүнден бээр 50 чыл оюн, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы ышкаш, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг шак ындыг болуушкуннарның бүдүүзүнде ам ол хүлээлгени онза тода медерел билип турар бис. Бистиң уран чүүлүвүс өндүр улуг революстуг чаартылгаларның төөгүзүнге чечен чогаалдың чайыннанчак чыл демдеглели болган турар ужурлуг.

Бодалдарның ханызы-биле болгаш уран-чечен хевириниң чайыннанчаа-биле номчукчуларга өөрүшкүнү бээр, оларның угаан-бодалын байыдып, улуг Төрээн чурттуң чаагай чоруу болгаш алдары дээш чурттаарынга болгаш ажылдаарынга дузалаар, совет кижилерниң чаа-чаа салгалдарын ленинчи улуг идеяларының ёзузунга кижизидер чогаалдарны тургузарындан артык бедик аас-кежик бисте чок дээрзин партияның Төп Комитединге бүзүредип тур бис.

Хөй националдыг совет литература делгерезин!

Төрээн Коммунистиг партия болгаш ооң Төп Комитеди делгерезин!

Октябрьның Төрээн чуртунга алдар!

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ЧОГААЛЧЫЛАРЫНЫҢ ИЙИГИ СЪЕЗДИЗИ.

Политчырыдыышкынны удуртурун экижидер

Бистиң күрүневис массаларның бедик медерелдии-биле күштүг деп, В. И. Ленин айыткан. Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеде бо ленинчи айтыышкынның ужур-дузазы кайгамчык улуг болуп турар.

Ажылчы чоннарның политиктиг билиин, чогаадыкчы талантызын калбаа-биле хөгжүдерин бистиң партиявыс политиктиг чырыдыышкынның системазын дамчыштыр колдап чорудуп турар.

Бо өөредилге чылында бистиң республикада 730 ажыг бөлгүмнер, школалар болгаш семинарлар тургустунуп, оларда 18 муң ажыг кижи өөренип турар. Марксисчи-ленинчи өөредилгени организастаарынга, удуртурунга болгаш ооң идей-теоретиктиг деңнелин бедидеринге таарымчалыг байдалдар тургустунган. СЭКП райкомнарының, бүдүрүлгелерниң улуг-улуг парткомнарының чанында политиктиг чырыдыышкын кабинеттери, хөй-ниити киржилге-биле ажылдаар методиктиг чөвүлелдер тургустунган. Политөөредилгени удуртур талазы-биле шыырак билиглиг, бедик мергежилдиг пропагандистер өскен.

Үстүнде демдеглеттинген фактыларга даянгаш, СЭКП райкомнары, хоорkому болгаш партия организациялары партия чырыдыышкынының херээн удуртурун мурнукузундан элээн экижиткен. Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы», Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозтарда, «Шекпээр» совхозта, Кызылдың дааранылга комбинадында, типографияда, РПС АТК-зында болгаш өске-даа парторганизациялар ол черлерде бөлгүмнерниң, семинарларның үзүктел чок болгаш идей-теоретиктиг бедик деңнелге ажылдаарын чедип алганнар. Республиканың партия чырыдыышкын четкизинде бөлгүмнерниң, семинарларның эң хөй нуруузунуң дыңнакчылары, марксисчи-ленинчи теорияны бот өөредилге-биле өөренип турар хөй санныг активтер политиктиг өөредилгени боттарының амыдыралчы чүгула херээ кылдыр көрүп, кичээлдер үспейн, кызымак өөренип турарлар.

Политиктиг чырыдыышкын бөлгүмнерниң хевирлерин, оларга өөредилгениң методиказын сайзыраңгайжыдарынга, политчырыдыышкынга партийжи удуртулганы күштелдиреринге улуг идиг берип турар чүгула хемчеглер — чөвүлел хуралдар, семинарлар, дуржулга солчулгалары республика хемчээлинге-даа, районнарга-даа удаа-дараа болуп келген. Ол бүгү хемчеглер партия, комсомол чырыдыышкынын партия эге организацияларының, парткомнарның болгаш СЭКП райкомнарының талазындан мергежилдиг удуртурун экижидеринге чогуур салдарны чедирген.

Партия чырыдыышкынының бөлгүмнеринде болгаш семинарларында өөредилге үстүр, дыңнакчылар эвээш чыглыр дээн чергелиг организастыг айтырыглардан эгелээш, кичээлдерниң идей-теоретиктиг шынары чавыс болуп турар фактылар дыка хөй бөлгүмнерде ам-даа үргүлчүлевишаан. СЭКП Тес-Хем райкомунуң чанынга бо өөредилге чылының эгезинде көдээ ажыл-агый билиглериниң университедин тургускан. Ооң дыңнакчылары район организацияларының удуртукчулары 40 хире кижи турган. Райкомнуң ажылдакчылары аңаа чаа форма, университет деп ыткыр ат берип кааш, ооң ажылын доктаамал удуртпаан. Ооң түңнелинде ол университеттиң кичээлдеринге чүгле 8—10 кижи кээр апарган. Өскелери «чай чок» болганындан азы өске бөлгүмге «өөрениксеп» турарындан кичээлге келбейн турар, а оларның бактаап турары парторганизациялар ол кижилерниң өөредилгезин хайгааравайн келген.

Эрзин райпозунда политбөлгүм чүгле 6 кичээл эрттиргеш, партия чырыдыышкынында бо чылын өөренип турар 12 теманы «доозупкан». Ындыг өөредилгениң шынары кандыг болганыл дээрзи черле билдинмир. Ынчаарга райпода партия организациязы ол бөлгүмнүң өөредилгези «төңгүжеге» чаңгыс-даа катап сонуургап көрбээн болуп турар.

Өөредилге чылының эгезинде үш-дөрт кичээлдер эрттиргеш, өөредилгезин соксаткан, азы дыңнакчылары эвээш чыглыр бөлгүмнер Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозта, Чөөн-Хемчиктиң чамдык колхозтарында, Кызылдың чамдык бүдүрүлгелеринде болгаш өске-даа черлерде бар. Элээн хөй райкомнар болгаш парторганизациялар бот-өөредилгелиглер-биле ажылдавайн, оларга дуза чедирбейн турарын чүгле миннири-биле өйлешпишаан турар. Ындыг черлерде партия организациялары, СЭКП райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистери, политчырыдыышкын кабинеттери чүгле бар бөлгүмнерни, семинарларны санап орарындан уштунгаш, партия, комсомол чырыдыышкынын удуртур талазы-биле амгы негелдеге дүүштүр черле чүнү кылган бис дээрзин хандыр боданып көөр ужурлуг.

Идеологтуг ажылдың шиитпирлиг звенозу — марксизм-ленинизмниң пропагандалаарын экижидер, ооң идейлиг деңнелин бедидер, массаларның политиктиг чырыдыышкынының хевирлерин сайзыраңгайжыдар, ону организастаарда болгаш удуртурда ёзу барымдаалаар, сан сүрер болгаш сөс кырынга мактаныр чоруктарны болдурбас деп, СЭКП ТК-ның 1963 чылдагы июнь Пленумунуң тодаргай негелделери ындыг. Бо дээрге коммунистерниң болгаш кежигүн эвес активтерниң политиктиг өөредилгези партия организацияларының, СЭКП райкомнарының болгаш хоорkомунуң хүн бүрүдеги кичээнгейинге турар, политиктиг чырыдыышкынны оперативтиг болгаш мергежилдиг удуртур дээрзин айтып турар.

Чаңгыс-даа кичээл үзүлген азы дыңнакчылар эвээш чыылган таварылга, чөптүг чылдагаан чок кичээл үскен дыңнакчы, өөредилгени ёзу барымдаалаашкы, чавыс идей-теоретиктиг деңнелге эрттирер чорук партия организациязының кичээнгейинден уштунмас болгаш ону чайладыр, байдалды эдер хемчеглер дораан алдынган турары эргежок чүгула. Ынчангаш СЭКП райкомнары, хоорkому болгаш парторганизациялар бөлгүм болгаш семинар бүрүзүнүң ажылын үргүлчү хайгаараар, удуртур, кичээлдерниң белеткелдеринде болгаш чорудулгазында четпестерни чогуур үезинде эдер, пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга дузалап, оларның ажылынга, өөредилгезинге шаптыктыг чүүлдерни шиитпирлиг чайладыр ужурлуг.

Грузин кыска

С. САРЫГ-ООЛ.

Харлыг баштыг Кавказ сыны,
Кара-далай эриктери —
Өстүрүп каан аваң, ачаң,
Өөнге чараш грузин кыс!
Хараачыгай чалгыны дег
Кара-кара кирбиктериң,
Ээнинге ойнаан кипарис дег
Ээлдек сының утпас-тыр мен.
Хүнүң уран хайыразы
Хүрең долбан чаактарың
Хире-хире көстүп кээрге,
Кижиге ынаам дендей-ле бээр.
Аккыр дижиң, чашсыг үнүң,
Аажы-чаның сагыжымда
Карачаңгыс карактарың—
Кара-далай ындыг бай бе!
Көрей, япон кыстар караан
Көрүп чордум... чарашлайың,
Күжүр Нона сээң караан
Грузиннии— төрел караам.
Чүзүн-чүзүн виноград
чүү деп чимис ында чогуа!
Доозазын амзап чидим,
Дораан пөгүп хана бээр мен.
Карачаңгыс пөкпээн чүвем
Карактарым азы чүрээм:
Кавказ кызы Нона сени
Катап-катап көрүксеп чор.

Байырлалдыг хурал

Республиканың хөгжүм-шии театрынга дүүн делегейниң херээженнер хүнү—март 8-зинге холбаштырган байырлыг хурал болган. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **Б. Ш. Долчанмаа** илеткел кылган. Бистиң найыралдыг кожавыс Моол Арат Республиканың херээженнериниң төлээлекчилери ол байырлыг хуралга олуржуп, Совет Тываның херээженнериниң адрезинге чылыг сөстерни чугаалап турган.

Делегейниң херээженнер хүнүнге холбаштырган байырлыг хурал солун концерт-биле доозулган.

Бүгү күштерни, бүгү соруктуу кириишкинин—чонга

Россия чогаалчыларының ийиги съездизи доозулган

Россияның ужу-кыдыы көзүлбес делгемнеринден, ооң эң-не ырак узак булуңнарындан Москвага литераторлар боттарының ийиги съездизинге чыглып келген. Россияның литературазының мурнунда туруп турар айтырыгларның дугайын, чоннуң мурнунга, партияның мурнунга, төөгүнүң мурнунга сөстүң чурукчузунуң харысалгазының дугайын олар беш хонукта изиг-биле болгаш чүткүлдүг-биле чугаалажып көрген. Совет кижилерниң ажыл-херектерин болгаш бодалдарын канчаар эки чырыдарыл, оларның коммунистиг үзел-бодалының хевирлеттинеринге болгаш быжыгарынга канчаар идиг бээрил — ол чүгула айтырыгларны съездиге чүве чугаалаан бүгү ораторлар тургузуп турган.

Съездиниң чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган доктаалында чугаалап турары болза: идейлиг чоруктуң болгаш литературалыг мергежилдиң бедээни бистиң литературавыстың кижизидикчи ролюн болгаш уран-чечен салдарын күштелдирип, ону бедик коммунистиг идеалдарның чарлакчызы болдуруп, делегейни социалистиг ёзу-биле чаартырының күчүлүг чепсээ кылып турар. Бистиң чогаалдарывыс кандыг-даа жанрга тургустунган болза, бирги ээлчегде күш-ажылдың кижизиниң сагыш-сеткил талазы-биле магалыын, маадырлыг чоруунуң өндүр чаагайын, Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынакшылын, коммунизмниң тиилелгезинге өшпес бүзүрелин көргүзер ужурлуг.

Россия чогаалчыларының эвилелиниң организакчы-чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын доктаалда чүүлдүг деп көрүп, чогаадыкчы чогаалчы харылзааларны Россия Федерациязының иштинге-даа, ол ышкаш ССРЭ-ниң улустарының бүгү-ле акы-дуңма литературалары-биле-даа идепкейлиг хөгжүдерин Эвилелдиң чаа баштаар черинге болгаш ооң бүгү-ле организацияларынга сүмелеп турар.

Баштаар черге 130 кижини, съездиге баар төлээлерге — 262 кижини соңгаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чорудар чагааны съездиниң киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

* * *

Россия Федерациязының Чогаалчылар эвилелиниң чаа соңгуткан баштаар черииниң бирги, организастыг хуралы болган. Баштаар черниң даргазынга **Л. С. Соболевти** чаңгыс эп-сеткил-биле соңгаан. Секретариатка дараазында эштерни соңгаан: **М. Алексеев** (Москва), **Ф. Таурин** (Иркутск), **В. Панков** (Москва), **А. Кешоков** (Кабардин-Балкар АССР), **С. Хакимов** (Татар АССР), **А. Алга** (Чуваш АССР), **М. Карим** (Башкир АССР), **С. Михалков** (Москва), **М. Дудин** (Ленинград), **Г. Марков** (Москва), **Д. Гранин** (Ленинград), **В. Закруткин** (Донда-Ростов), **Н. Рыленков** (Смоленск), **С. Сартаков** (Москва), **Л. Татьяничева** (Челябинск), **А. Барто** (Москва), **В. Федоров** (Москва), Организастыг айтырыглар талазы-биле секретарьга **В. Шишовту** соңгаан.

(СЭТА).

Часка белеткел

НОГАА БРИГАДАЗЫНДА

УЛУГ-ХЕМ. Чодурааның ногаачылары эмир чылын хөй янзы ногааны өстүрүп, ооң эвээш эвес орулганы колхозунга бергеннер. Бо хүннерде ооң бедик дүжүлүг дээш демисел эгелээн. Алды гектар черниң ногаа кажаазын тудары-биле талдарны бүрүн кезип белеткеп алган. Өдек сээргүлгеенинче кол кичээнгей салып тургаш бо хүннерге чедир 1325 тонна принди өлекти кукуруза болгаш картофель олуртур черлерде апарып чедирген.

Ногаа бригадазының бо чылгы планныг оналдалары эрткен чылдыындан оранчок улуг болуп турар. Чартык гектар хире черге огурецти, 3 гектарга—капуста, 50 гектарга—картофель, 30 гектарга—чигир свёкладын өстүрер апаар. Ногааларның үрезинин белеткеп алыр ажыл база чоруп эгелээн. Бо хүннерде картофельдиң 80 тонна үрезини бүрүн белеткеттинген.

Ногаа бригадазының кежигүннери ол бүгү ажылдар-биле чергелештир чаш бызаалар болгаш хаван оолдарынга бээр гидропонуг арга-биле өстүрген ногаан чемни үндүрүп, ооң-биле фермаларны хандырып турар.

Ук бригадада чүгле амдызында безин 32 колхозчу ажылдап турар, оларның аразында дагдыныган ажылынга бердинген мурнакчылар база бар. Чижээ, С. Севек-оол, К. Баалай, З. Борбак-Кара, А. Максыр, В. Коңгар, Ы. Оңдар олар өске өөрүнге үлегерлиг кижилер болу бергеннер.

К. ЯҢМАА.

Жданов аттыг колхоз.

Балгазынның профессионал-техниктиг көдээ ажыл-агый училищези чыл бүрү-ле дески билгиниң 240 санныг тракторист-машинистерин белеткеп үндүрүп турар. Ол училище Каа-Хемниң Ильинкада, Таңдының Владимировкада, Кочетовода тускай филиалдарны база ажыткан. Ындыг филиалдарны ажыткан соонда курсантыларга 90 кижи немешкен. Келир үениң механизаторлары техниканы ам теория кырында өөренип турарлар. Часкы ажылдар эгелээри билек колхозтарның, совхозтарның ажылынга дузалажып, чогуур мергежилди шиңгээдип алыры-биле 330 кижи делгем шөлдерже үнүптер.

ЧУРУКТА: Училищениң курсантылары С. Сула-Хаа, К. Сай-оол, С. Кыргыс, Н. Монгуш тракторнуң кезээн өөренип турлар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Чер бөмбүрзээниң херээженнери тайбың болгаш депшилге, чаңгыс эп дээш демиселде

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ КОМИТЕДИНИҢ ДАРГАЗЫ, ДХДФ-ТИҢ ОРАЛАКЧЫ ПРЕЗИДЕНТИЗИ

Н. В. ПОПОВА-БИЛЕ БЕСЕДА

Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ти бо чылын 55 удаа демдеглеп турар.

1910 чылда херээжен социалистерниң ийиги делегей конференциязынга боттарының эргелери дээш демиселге херээженнерниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү кылдыр доктаадып тургускан ол хүн херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнде эң-не алдарлыг хүннериниң бирээзи болу берген.

Социализм чурттарынга март 8-тиң хүнү—ол дээрге бүгү улустуң байырлалы, ол хүн улус чон амыдыралдың бүгү адырларында херээженнерниң улуг ролюн социализмниң эң чүгула чаалап алыышкыннарының бирээзи кылдыр демдеглеп, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга оларның шылгараңгай салыышкыны дээш бодунуң кайгамчык кыстарын алдаржыдып турар. Ол хүн херээженнер күүсеткен хүлээлгезин медереп билип, боттарының күш-ажылының түңнелдерин үндүрүп, ниитилелдиң чаагай чоруунга бүдүрер чаа ажыл-херектер талазы-биле сорулгаларны айтып ап турарлар.

Азияның, Африканың тускайлаи хөгжүлдениң оруунче кирген чурттарында ол хүн национал айтырыгларны шиитпирлээр болгаш боттарының чурттарының хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш идепкейлиг демиселге херээженнерни улам ыңай кириштиреринин лозуңу-биле эртип турар.

Капиталистиг чурттарның херээженнеринге март 8-зи — боттарының эргелерин, ниитилелге болгаш өг-бүлеге төлептиг байдалын херек кырынга боттандырар дээш идепкейлиг демиселге боттарының күштерин мобилизастаарының хүнү болуп турар.

Оран делегейниң бүгү херээженнериниң өзүп турар чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны бистиң хүннеривистиң улуг чедиишкини болур. Совет херээженнер, акы-дуңма социалистиг чурттарда бистиң херээжен өңнүктеривис национал-хосталгалыг шимчээшкинни шиитпирлиг деткиирин, боттарының эргелери дээш, уругларының эргелери болгаш келир үези дээш бүгү чурттарның херээженнериниң демиселинге бүгү хемчегниң деткимчезин көргүзерин боттарының интернационалчы сорулгазы кылдыр көрүп турарлар.

Ам делегейниң бүгү херээженнеринде тайбың дээш, чепсегленишкинни бүгү-ниити дүжүрер дээш, дайынны база катап чидигленип турар айыылынга удур демиселден артык улуг сорулга чок.

Бо чылын март 8-тиң байырлалы бүгү чурттарның улустары фашизмни ашкан улуг тиилелгениң чээрби чыл оюн демдеглеп эрттирери-биле белеткенип турар үе-биле капсырлашкан.

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде үениң алдыртпас агыышкынынга чагыртпас чылдар болгаш хүннер бар болгулаар. Ол чылдарның болгаш хүннерниң улусчу тураскаалын ыдыктыг чүүл кылдыр адаларындан оолдарынче, ол оолдардан оларның уругларынче дамчыдып бербишаан, салгал бүрүзү кадагалап чоруур. 1945 чылдың май бистиң улуг когаралды үндүрүп турган, нацизмни ашкан тиилелгевистиң хүнү шаг үелерниң болгаш улустарның чыл демдеглелинге ындыг арын болуп турар.

Кижи төрелгетенге делегейниң ийиги дайынының чедирген коргунчуг когаралдары шупту чедир хемчээп, санаттынмас. Ооң кадыг-дошкун машиназынче барык ийи миллиард кижи киир тыртырган. 110 миллион кижини мобилизастаан. Дайынның фронтуларынга аштан, аарыгдан 50 миллион чыгам кижи өлген, оларның иштинден 11 миллион кижи фашистерниң албадал лагерьлеринге хилинчектенип өлген. 34 миллион кижи балыгланган болгаш бертик-бежел болган.

Дайын дээрге херээженнерге чеже ажыг-шужугну болгаш элегдел-түрегделди таварыштырбаан дээр! Гитлеризмниң коргунчуг хилинчээнден бодун хостаан кижилерниң мурнунга кижи төрелгетен төлеп четтинмес өреелиг. Бистиң уругларывыстың аас-кежиктиг келир үези дээш өлген бүгү кижилерниң хөөрүнүң мурнунга бажывысты мөгейтип турар бис. Ынчалза-даа нацизмниң бужар-чүдек үүлгедиглерин уттур аргавыс чок.

Кем-буруу чок херээженнерниң, уругларның болгаш кырганнарның ханы холунда борашкан дайынның нацисчи кемниг херектеннерин кеземчеге киирер хүүсаазы эрткен дээр дугайында хоозун хоойлунуң ГФР-ге күштүг болуп эгелээрин болдурбас!— деп, ам кижилерниң киленнээшкинниг сагыш-сеткилиниң бүгү чер кырында хайныгып турарының ужуру-даа бо!

Херээженнерге бо чылдың март 8-зи, алдарлыг үеже—фашистиг Германияны чылча шапканының чээрби чыл оюнче бистерни чоокшуладып турар бо хүннер улам коргунчуг болгаш өлүмнүг дайынче делегейни чыгап турар күштерге удур демиселге ниити ыйышкынны күштелдиреринге бистиң белениивистиң көрүлдези болур.

Дайынның кадыг-берге чылдары, аар-берге күжениишкиннерниң, качыгдалдарның болгаш демиселдиң чылдары херээженнерге халас эртпээн. Демиселге дадыгып, ниитилелге боттарының өзүп турар ролюн улам дээре медерел билбишаан, херээженнер фашизм-биле демиселдиң үезинде-ле дыка хөй чурттарга боттарының демократтыг организацияларын тургускан. Ол организациялар 1945 чылда Делегейниң херээженнериниң Демократтыг федерациязы кылдыр каттышкан.

Бистерге бо чыл—Делегейниң херээженнериниң Демократтыг федерациязының чээрби чыл оюнуң база чылы болур.

Дайын чылдарының хилинчек-човуланын болгаш качыгдалдарын көрүп эрткен херээженнерниң, ниитилелге хөй чүүлдерни кылган база ниитилелде болгаш өг-бүледе боттарының ролюн быжыглаар, тайбың байдалдарда боттарынга болгаш уругларынга дээре амыдыралга боттарының эргезин медеглээн херээженнерниң идегелин болгаш күзел-соруун федерация быжыглаан.

Эрткен чылдарның иштинде херээженнер тайбыңга боттарының ханы бердингенин, дайынны, фашизмни, милитаризмни шуут көөр хөөн чок чоруун ажыл-херээ-биле көргүскеннер.

Сөөлгү үеде АКШ-тың милитарисчи бөлүктери агрессчи үүлгедиглерни калбартырының айыылдыг оруунче кирген. Мурнуу Вьетнамда оларның ажык шериг холгаарлаашкыны, ылаңгыя Вьетнамның Демократтыг Республиказынга удур оор ёзунуң үүлгедиглери бүгү делегейге шуут айыылче шилчип чадап чок. Мынчангаш херээженнер империалистиг угаансарыыл чок авантюразынга удур демиселчилерниң бирги одуруунда база катап турупкан.

Март 8-тиң хүнүнде херээженнер тайбыңны камгалаар, дайын кыпсыкчыларының оруунга моондакты тургузар деп дааңгыраан берип турар!

Тайбың дээш ыдыктыг демиселге күжениишкиннерни нациялар болгаш диптер аайы-биле хуваап болбас. Эрткен чылдың төнчүзүнде Делегейниң херээженнериниң Демократтыг Федерациязының Чөвүлелиниң сессиязы Софияга болган. Ол сессияга киришкен 60 чурттарның херээженнери федерацияның чээрби чыл оюн тайбың дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг чурттарның тайбың кожа-хелбээ доғуннаашкыны дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш идепкейлиг демисел-биле, термоядролуг чепсекти нептередиринге удур, ядролуг чепсекче барыын-герман милитаристерни киирер арганы бээр кандыг-даа оралдажыышкыннарга удур шиитпирлиг көдүрлүүшкүн-биле, боттарының хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын калбартыры-биле, ниитилелде херээжен кижиниң эрге-шелээ чок дорамчылалдыг байдалы ам-даа туруп турар чурттарның херээженнерин боттуг деткиири-биле демдеглеп эрттирер деп шиитпирлээн.

Бо чылын март 8-зи—херээженнерниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—ол дайынчы лозуңнарның адаа-биле эртип турар.

Совет херээженнер ол демиселге боттарының күштерин хүлээлгези кылдыр бедик медерел билири-биле берип турар деп бүрүн эргелиг чугаалап болур бис.

1963 чылда Москвага болуп эрткен болгаш херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнде чүгула үе болу берген херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезин бүгү кижилер ам-даа утпаан. Херээженнерниң ол бүгү-делегей шуулганынга, бүгү ужуражыышкыннарга болгаш ассамблеяларга совет херээженнерниң хөй миллион армиязының төлээлекчилери херээженнерниң чаңгыс эви дээш база улустарның тайбыңы болгаш айыыл чок чоруу дээш демиселге оларны сырый каттыштырар дээш чүткүлдүг туржуп келген болгаш туржуп-даа турар.

Бистиң чуртувустуң херээженнери Делегей херээженнериниң Демократтыг федерациязының тайбыңны, хосталганы болгаш национал хамаарышпас чорукту камгалаарынче углаңдырган бүгү хемчеглерин изии-биле деткип турар. Олар ак-сеткилдии-биле өске чурттарның херээженнери-биле найыралдың харылзааларын тургузуп база быжыглап турар. Олар империалистиг агрессияның үүлгедиглеринге бүгү күжениишкини-биле удурланып, боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар боттарының угбадуңмаларынга моральдыг болгаш материалдыг дузаламчыны өөрүшкү-биле көргүзүп турар.

Бистиң чуртувустуң херээженнери, Совет Эвилелиниң күчүзүн, социализм чурттарының чаңгыс эвин болгаш күжүн—тайбың, национал хосталга, демократия болгаш депшилге дээш бүгү улустарның чедиишкиннинг демиселиниң ол үндезинин быжыглавышаан, тайбыңның херээнге үнелеп четтинмес салыышкынны киирип турар.

Бо дугайында каш чурагайларны чижек кылдыр көргүзүп болур мен.

Чоннуң чартык кезиинден хөй херээженнер болуп турар бистиң чуртувуста улус ажыл-агыйынга херээженнерниң киржилгезиниң үлүү ында ажылдап турар бүгү кижилерниң 49 хуузунга деңболуп турар. Эртем ажылдакчыларының 36 хуузу болгаш үлетпүрүң удуртукчу ажылдакчыларының 36 хуузу херээженнер болуп турар. А амыдыралдың чүгула адырларында херээженнер кол күш болуп турар. Олар башкыларның 70 хуузу болгаш эмчилерниң 75 хуузу болуп турар.

Коммунизм тургузуушкунунга, тайбыңның херээн быжыглаарынга бистиң боттуг салыышкынывыс бо!

Делегейниң херээженнери март 8-тиң 55 чыл оюн ниитилелдиң амыдыралынга, амгы үениң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге боттарының күжүн, боттарының хемчээл чок өскен ролюн медереп билири-биле уткуп турарлар. Тайбың болгаш депшилге дээш, делегейниң херээженнер шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш демиселге боттарының күжениишкиннерин көвүдедиринге олар бүрүн шиитпирлиг.

(СЭТА).

Каа-хемчилер соңгулда бүдүүзүнде

Каа-Хем районнуң ажылчы чоннары, колхозчу тараачыннары чер-чер Советтеринге соңгулдага күш-ажылчы белектер-биле политиктиг улуг көдүрлүүшкүнүг байдалга ужуражып турарлар. Бригадаларда, фермаларда кадарчыларның болгаш саанчыларның ортузунда база бүдүрүлге черлеринде соңгулда мурнуу чарыының социалистиг чарыжы калбарган. Чарыштың бирги одуруунда Ленин аттыг колхоз чоруп турар.

Ленинчилер арыг-үзүүчүлерниң кыйгырыынга харыы кылдыр, бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планы-биле бар турар курлавырларыны болгаш аргаларны четчези-биле ажыглап турар. Инектерни хүнде үш катап саарының депшилгелиг аргазынче ол колхоз районда бир дугаарында кирген. Оон түнелинде сүттүң нийти чыылдазы январь, февраль айларда дыка көвүдээн.

Партия организациязы болгаш колхоз баштаар чери малчыннар ортузунга организакчы ажылды күштелдирип, оларның амыдырал-чуртталгазын экижиткенинiң түнелинде, харысалга улгадып, малдың продуктулуг чоруу бедээн. Колхоз бирги кварталда күрүнеге 32 тонна сүт садар планын февраль 20-де 43,4 тонна кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш бирги кварталда 7 тонна эът садар тургаш, 16 тоннаны дужаагаан.

Хөй сүт дээш калбарган чарыштың бирги одуруунда саанчылар Галина Ложкина, Васса Вялкова олар чоруп турар. Январьда олар саар инек бүрүзүнден 156—163 кг сүттү саап алганнар. Мария Резонова, Клавдия Борисова үетүнде эштерден чыдз калбайн келген.

Колхозта партия организациязының секретары В. Спыгин, колхоз даргазы В. Бархатов малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле улуг ажылдарны кылган. Коммунист эш Ламажапка удурткан тудуг звенозу малчыннарга чаа бажыңнарны тудуп берген. Ам колхозтуң малчыннары чырык, чылыг бажыңнар-биле хандыртынып турар.

Соңгулда кампаниязының үезинде партия организациязы соңгукчулар оргузунга партияның агитас-массалыг ажылдарын алээн экижиткен. Агитколлектив план ёзугаар ажылдап турар. Агитпунктуда агитаторларның булуңун организастаан. Коммунист У. Ензак, М. Усков, Л. Котова, Т. Салчак, С. Чадан-оол олар эңне кызымак ажылдап, соңгукчуларга үргүлчү барып, беседаны солуп номчулгазын эрттирип келген.

Чер-чер Советеринге соңгулда хүнүнге «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары база күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражып турар. Колхоз баштаар чери, партия организациязы эртеңчилдың чазыгларын өөренип көргеш, чылдың эгезинден бээр сүт бүдүрерин көвүдедип, ооң янзы-бүрү чарыгдалдарын эвээжеткен. Колхоз бирги кварталда күрүнеге 30 тонна сүт садар планын февраль 20-де 41 тоннага чедирген.

Ол колхозтуң саанчыларының ортузунда калбарган чарыштың бирги одуруунга Е. Иванова кирип, бодунга быжыглаан 18 инээнин бирээзинден-не 183 кг сүттү саап алган. Төп фермада молдурга кадарчылары эштер Даломатов, Д. Дмитриев олар баш мал бүрүзүнге хонукта 800—860 грамм немелде деңзинни берип келген. «Коммунизмче орук» колхоз хаван өстүрер талазы-биле сөөлгү чылдарда алээн ажылдарны кылган. Эрткен чылын дыка хөй хаван эдин күрүнеге дужааган.

«Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген фермазында саанчы Шура Салчак январьда өске саанчылардан хөй сүттү саап алгаш, шилчивир Кызыл тукту чаалап алган. Бызаа ажаакчызы Мария Смирнова база-ла эки түнелди чедип ап келген. Ооң бызааларының январьда хонукта ортумак семирилгези 800 грамм болган. Мерген фермазында саанчыларга таарымчалыг байдалды тургускан.

Чер-чер Советеринге соңгулданың бүдүүзүнде сорук кирген районнуң колхозтары бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын удавас күүседир. Ол ышкаш район бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын күүседин болурунуң аргазы бар. Районнуң девискээринде соңгулда кампаниязының ажылдары хайнышкынныг чоруп турар. Район Советинге соңгулда чорударының 65, көдээ Советтерге 129 округтары тургустунган. 16 соңгулда участоктары ажылдап турар.

Район, көдээ Советтерниң депутаттарынга кандидаттарның депшидилгези доозулган. Боттарының ак сеткилдиг күш-ажылы-биле хүндүткедди чаалап алган, хөй-ниитичи идепкейлиг кижилер депутаттарга кандидаттар болуп турары өөрүнчүг.

Район болгаш көдээ Советтерге депшиттирген депутаттарның 42—43 хуузу херээженнер, 58—60 хуузу колхозчулар болгаш ажылчыннар. Район Советиниң депутаттарынга кандидаттарның аразында «Совет Тыва» колхозтуң саанчызы Мижитоол Көк-Уруг, хойжу Салчак Болайоол, «Бурүңгаарның» хаван ажаакчызы Найдан Ажима, «Октябрь 30 чылының» саанчызы Иргит Лопсан, хову бригадазындан Нина Завьялова, «Ленинчи орук» колхозтуң трактористи Даңгай-оол Көгештей, «Коммунизмче оруктуң» тудугжузу Матвей Иняткин болгаш өске-даа кайгамчык эки кижилер бар. Олар боттарының кызымак күш-ажылы-биле хүндүткелди чаалап алганнар.

Ам район болгаш көдээ Советтерниң депутаттарынга кандидаттар-биле ужуражылга эгелээн. Соңгулда кампаниязы-биле чергелештир, «Тиилелге» болгаш Ленин аттыг колхозтарда болгаш база район төвүнде чамдык агитпунктулар бодунуң ажылын алээн экижиткен. Ында агитаторлар доктаамал дежурныйлап турар. Соңгукчуларның данзызын четчелеп тургузар талазы-биле агитаторлар улуг ажылдарны чоруткан. Колхозтарда партия организациялары агитаторларның сургаалдалыг хуралдарын каш удаа эртиргеннер.

Чамдык партия организациялары мал ажылынче кичээнгейни кошкаткан чоруктар бар. Ооң хараазы-биле «Кызыл тук» колхозта хөй чаш малдар өлүп хораан. Мал ажылынга эа-харыысалга чок чоруу-биле кадарчы Сергей Салчактың коданындан 100 ажыг чаш мал өлген. Ында чаш хураганнарны багай ажаап, каранғы кажааларда тургузуп турар. Молдурга кадарчызы эш Чудангының хөй молдургалары арып баксыраан. Чамдык хүннерде саван безин үстү бээр таварылгалар турган. Салчак Өглугенин кадарып турар хураганнары арып баксыраан. Малды суг-биле хандырбайн, силосту чамдык коданнарда чедирбейн турар. Малчыннар солуннарны кончуг ховар ап турар.

Колхозтуң мал ажылы ыңдыг берге байдалга таваржып турда, удурткучу эштер С. Фоменко, С. Калекулин олар малчыннарга ховар барып, тодаргай хемчеглерни албайн турган. СЭКП райкомунуң бюрозунга ол колхозта мал кыштагладыышкынының байдалының дугайында айтырыгны чугаалаткан. Мал кыштагладыышкыны «Октябрь 30 чылы» колхозта организас чок чоруп турарын, чамдык коданнарда малдың арып баксыраанын бюро демдеглээн.

Мал ажылынче кичээнгейни угландырар, малчыннарның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнуң партия организациязы чамдык ажылдарны кылып, практиктиг хемчеглерни чорудуп эгелээн. Ооң түнелинде район бирги кварталда сүт садар планын хуусаа бетинде күүседип болурунуң аргазы илдең болу берген. Мал ажылында тускай эртемниглерниң харыысалгазын алээн бедидип, автолавкаларның маршрудуп эде көруп, малчынарже тускай бригадаларны чорудуп турар.

Ам районнуң партия организациязының соңгаарладып болбас соругазы болза, чер-чер Советтеринге соңгулданы организастыг эртирип, агитколлективтериң ажылын экижидип, малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче онза кичээнгейни салып, мал ажылын сайзырадыр талазы-биле бар турар курлавырларны бүрүн ажыглап, мал кыштагладыышкынын организастыг эртирип, часкы хову ажылынга бүгү талазы-биле эки белеткелдиг ужуражыры болур.

К. ОЧУР-ООЛ,
СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары.

АНЫЯК КИЖИЛЕРНИ ӨӨРЕДИР

ДУРЖУЛГАЛЫГЛАРДАН ӨӨРЕНИР

Мал ажылынга шоолуг үр болбаан, хып дээн аныяк малчын Моңгуш Баян-оолович Алдай-оол колхозтуң 600 чыгам баш кодан хоюнуң улуг кадарчызы болур хүлээлгеге кирип тура: «бо дээрге харыысалгалыг-даа, берге-даа ажыл, артында-ла төрүүр хойлар. Ынчалзадаа дузалакчы кадарчымга ооргалаанын болур мен» деп бодап турган.

Ооң дузалакчызы Оюн Балданович Ланзыы дээрге шынап-ла, республикада эң дуржулгалыг хойжуларның бирээзи. 1947 чылда колхозтуң баштай-ла өзектелип каттышкан 200 баш хоюн ол кадарып эгелээн. Оон бээр төрээн колхозунга чеже хураганны өстүрүп, чеже дуктуг, эттиг бүдүрүп бербээн дээрил. Хөй ажылынга 19 чыл! Ол дээрге улуг школа, байлак дуржулга-дыр.

Аныяк хойжу дуржулгалыг хойжу-биле кады ажылдап, ооң байлак арга-дуржулгазын өөренип алыры, ооң орнун солууру черле чүүлдүг. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң баштаар чери бо талазы-биле шын кылган. Моон өске-даа аныяк болгаш дуржулгалыг малчыннарны мынчаар таарыштырары чугула.

Бо хойжуларның хойлары бо кыштың хүр ажып турар. Ооң-биле кады мал ажылынга ан харыысалгалыг үе—ооллаашкын ам адактаныр четкен. Марттың эгезинге чедир төрээн 358 хойдан 378 хураганны камгалап алган. Ам чүс чеден хире хөй ооллаар.

Кажан хөй ооллаашкыны эгелеп турда, чаш хураганнарны канчап бүрүн камгалап алырыл, чаш хураганныг хойларның ажаалда, чемгерилгезин болгаш колхоз төвүнден бээр сакманциктерниң ажылын канчаар эки организастаарыл дээр дугайын хойжу коллектив сүмележи берген. Эң берге, нарын ажыл чаш хураганнарны хүлээп алыры, оларның ажаалдазын таарыштырары болур. Хөй чылдарда төрүүр хойлар кадарып, чаш хураганнар доруктуруп келген дуржулгалыг хойжу Оюн Ланзыы сакманциктерниң ажылын боду башкарып чорударын хүлээнип алгаш, бодунуң дузалакчы кадарчы хүлээлгезинге оглун түр киирип каан. Ажылдың чүгула үезинде бо черле шын таарыштырылга болган.

Бачым болгаш хайымныг ажыл эгелээн — чаш хураганнар немежип-ле турган. 6 сакманчик дуржулгалыг хойжунуң башталгазыбиле ажылдап кирипкен. Сакманциктер ону улуг сакманчик деп адаар болгаш ооң арга-сүмезин ёзугаар ажылдап турарлар.

Хойлар дуне кажаага-даа, хүндүс одарга-даа ооллап-ла турар апарган. Чамдыкта хүн-дүн иштинде 20—28 чедир чаш хураганнар немежип турган. Дуне хураган кажаалариңда клеткаларда чаш хураганнарны хайгаарап көөр, ылаңгыя төрүүр хойлар кажаазын манаар дежурныйларны үндүрүп турар.

Ажылдың шыңгыы чүрүмүн турган. Хураганнарның иелеринге эмзирери, хойларны чемгерери, суггарары, кажааларның ашталгазын чорудары, от салыры, хойларны кежээ кажаалары болгаш өске-даа ажылдар доктаатказ хүн чүрүмүн ёзугаар чоруп турар.

Ооллаашкын эгелээн соонда чартык ай чедип чорда, ийи кажаада клеткаларны хураганнар дола берген. Ам канчаар, арга херек, бир хой кажаазының үжүн үзүктээш, баштай төрүттүнген хураганнарны олче кинирген. Ол база-ла дола берген. Ында ийи өгнү шуут хураган кажаалары кылдыр ажыглаан.

— Коданда төрүүр хойнуң саны, ооң чеже хураган алдынып болурун өөренип көрбес, бичии кажаалар тудуп кааргa, мындыг түренчиг болур-дур. Девиден-ле тур бис. Ам чүү-даа болза адакталып бар чыдыр. Он шаа конуктан башкарлы бээр бис. Улгады берген хураганнарны кадып кээривиске, чамдык клеткалар хозалы бээр—деп, О. Ланзыы чугаалай-дыр.

— Бо чылын 100 хойга онаалтыр 95 хураган алыр хүлээлгелиг бис деп, дем чугааладынар. Ол хүлээлгеңер чайлыг күүсеттинер ыш-кажыл?—дидим. Хойжу саадавайында, мынча диди:

— Амгы байдалды алырга ыңдыгла харын, чаңгыс-даа хураган ышкынмадывыс. Ынчалза-даа ооң-биле амырай берип болбас. Чаш малдың өлүмнээр үези моон соңгаар болур. Частың өл-шык, хат-кавыскарның үези бөрге болгай. Ылангыя чазагга барган үеде улам бергдээр. Ол үени эрткен соонда, ам хүлээлге-биле санажып болур.

Моон ап көөрге, чаш малды хүлээп алыры, доруктурары кайы хире харыысалгалыг деп чүве билдингирдир. Маңаа арга-дуржулга, кызымаккай ажыл херек.

Улуг хойжу М. Алдай-оол биле В. Оюн одарда хойну әлчежип кадарып, төрээн хойларның хураганнарын инчеенге чылыглап алгаш, аалга эккеп турар. Олар чүгле хөй кадарары-биле өйлешпес, бирээзи кадарып чорда, өскези аалда ажылга база-ла түтчүп туруп бээр.

О. Ланзыының баштап турар сакманциктериниң ажылдап турары шынап-ла организастыг. Кижи бүрүзү чүгле бодунуң онаашкан хураганнарын ажаарынга өйлежип турар эвес, чемнер белеткээр, кажаа ишти аштаар дээн ышкаш ниити ажылдарны чангыс коллектив бооп күүседип турарлар. Сакманциктерден Моңгуш Көк-кыс 72, Моңгуш Хорбаа 57, Оюн Чыртакай 56 хураганы ажаап турар.

— Аныяк малчыннарың от-көөдег-ле ажылдап турар-дыр, але, моңу мынчаптаалынар, уругларым дээринерге, ана тиг-ле дээр ышкажыл —деп, чугаа кадында баштактандым.

— Оо, амыр болдурлар ийин. Менде чүү боор, ам бежен тостааш, алданче бар чыдыр мен. Келир үениң кончуг малчыннары боларың болур эвеспе. Мен-даа шаам-биле дузалажыр мен.

Аныяктарны мал ажылынга киирери, дуржулгалыгдан өөрениринең—бистиң мал ажылынга перспективтиг айтырывыс болур.

М. ЛЮНДУП.

ЧУРУКТА: М. Алдай-оолдуң далбыйлаан черде одарлаан хойларыи хайгаарап турары.

Фото **С. ФЕОКТИСТОВТУУ.**

КЫШТАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

«СҮТ-ХӨЛ» СОВХОЗ. Бора-Тайга салбырның № 4 хойжу бригадазында төрээн 742 хойдан 743 хураган алдынган. Бригаданың хойжулары бо чылын 100 хойга онаалтыр 100 хураганны, хөй бүрүзүнден 2,1 кг дуктуг алыр дээш демисежип турарлар.

Ам үеде хойжулар О. Серен 230 хойдан 233, О. Хылдыгбай 133 хойдан 135, М. Сюрюң-оол 127 хойдан 128 хураганны ап, хөй ажылындан эки «дүжүттүг» ап турарлар.

Бригада эрткен январь, февраль айларда үш чаа кажааны тудуп, ажыглалга киирген. Ам чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге чедир үш бажыңның ыяжын бүрүн сөөртүп алыры дээш ыяш сөөртүлгезин чорудуп турар.

К. Куулар.

• • •

«УТКА 25 ЧЫЛЫ» СОВХОЗ. Иштин-Хем салбырның хойжу бригадазының бригадири Шаравин Базыр-оол ам тракторист-бригадир хүлээлгени катай күүседип турар. Ол мурнунда трактористеп чораан болгаш ам хойжу бригадага трактор-биле кылыр ажылдарны база күүседи берген турар.

Бригаданың хойжулары Хаванчык биле Сендиниң коданнарында 400 ажыг хөй төрээн. Хойжулар хураган бүрүзүн менди ап турар болгаш харын-даа ийистээшкин-биле он хураганны артыкка алганнар.

Бригадир Шаравии Арыг-Үзүү көдээ Советтиң депутадыгна кандидат. Март 14-те соңгукчулар-биле кады хойжулар бодунуң бригадири дээш база бадылзарлар.

М. Даанмай.

• • •

ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗ. Эрзин районнуң бо колхозунуң малчыннары бо кыштың берге байдалында шыңгыы демиселди чорудуп турарлар. Ылаңгыя № 3 хойжу бригаданың коданнарында ийи муң ажыг баш малга аът, тева-биле далбый тыртып турар. «ДТ-54» трактор-биле база далбыйлап турар. 200 ажыг баш малды турум азырапда киирген. Колхозтуң чолаачылары сигенни, шишкиндини, чарбалаан тарааны кыштагларга үзүк чок чедирип турар.

Кыштың улуг хары-биле демисешкен. Марттың эгезинге чедир төрээн 358 хойдан 378 хураганны камгалап алган. Ам чүс чеден хире хөй ооллаар.

Кажан хөй ооллаашкыны эгелеп турда, чаш хураганнарны канчап бүрүн камгалап алырыл, чаш хураганныг хойларның ажаалда, чемгерилгезин болгаш колхоз төвүнден бээр сакманциктерниң ажылын канчаар эки организастаарыл дээр дугайын хойжу коллектив сүмележи берген. Эң берге, нарын ажыл чаш хураганнарны хүлээп алыры, оларның ажаалдазын таарыштырары болур. Хөй чылдарда төрүүр хойлар кадарып, чаш хураганнар доруктуруп келген дуржулгалыг хойжу Оюн Ланзыы сакманциктерниң ажылын боду башкарып чорударын хүлээнип алгаш, бодунуң дузалакчы кадарчы хүлээлгезинге оглун түр киирип каан. Ажылдың чүгула үезинде бо черле шын таарыштырылга болган.

Бачым болгаш хайымныг ажыл эгелээн — чаш хураганнар немежип-ле турган. 6 сакманчик дуржулгалыг хойжунуң башталгазыбиле ажылдап кирипкен. Сакманциктер ону улуг сакманчик деп адаар болгаш ооң арга-сүмезин ёзугаар ажылдап турарлар.

Хойлар дуне кажаага-даа, хүндүс одарга-даа ооллап-ла турар апарган. Чамдыкта хүн-дүн иштинде 20—28 чедир чаш хураганнар немежип турган. Дуне хураган кажааларында клеткаларда чаш хураганнарны хайгаарап көөр, ылаңгыя төрүүр хойлар кажаазын манаар дежурныйларны үндүрүп турар.

Ажылдың шыңгыы чүрүмүн турган. Хураганнарның иелеринге эмзирери, хойларны чемгерери, суггарары, кажааларның ашталгазын чорудары, от салыры, хойларны кежээ кажаалары болгаш өске-даа ажылдар доктаатказ хүн чүрүмүн ёзугаар чоруп турар.

Ооллаашкын эгелээн соонда чартык ай чедип чорда, ийи кажаада клеткаларны хураганнар дола берген. Ам канчаар, арга херек, бир хой кажаазының үжүн үзүктээш, баштай төрүттүнген хураганнарны олче кинирген. Ол база-ла дола берген. Ында ийи өгнү шуут хураган кажаалары кылдыр ажыглаан.

— Коданда төрүүр хойнуң саны, ооң чеже хураган алдынып болурун өөренип көрбес, бичии кажаалар тудуп кааргa, мындыг түренчиг болур-дур. Девиден-ле тур бис. Ам чүү-даа болза адакталып бар чыдыр. Он шаа конуктан башкарлы бээр бис. Улгады берген хураганнарны кадып кээривиске, чамдык клеткалар хозалы бээр—деп, О. Ланзыы чугаалай-дыр.

Фото **С. ФЕОКТИСТОВТУУ.**

СУГГАРЫКЧЫЛАР ДУГАЙЫНДА СӨС

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының девискээринде беш чүс гектар тарылга шөлүн суггарарын Терезин бугазыкың суу-биле хандырып болур аргалыг. Ындыг турбуже, эрткен чылын салбыр ол шөлдүң чүгле 300 гектарын оюк-делик кылдыр суггарган аттыг болган. Суггарыкчыларның ажылын багай организастааны, суг курлавырын чөп ажыглавааны-биле, эрткен чылын дүжүт хиреликг болган.

Аймырлыгның суггарылга бугазының суу четче ажыглаттынмайн турар чүүл бар. Ында суггарза чогуур тарылга шөлүг долузу-биле ажыглаттынмаан. Суггарып болур шөл 400 ажыг гектар. Эрткен чылын 297 гектар чер суг-биле четче хандыртынмаан. Кол чүве суггарылганы чогуур үезинде, организастыг болгаш эки шынарлыг чорудары болур.

Эрткен чылын суггарылга үезинде арык, бугаларны «КЗУ-3» деп андазын-биле чара тырттырбаан. Булуң-Терек салбыры 40 суггарыкчыны Терезин, Аймырлыг бугаларынга тустус звенолар кылдыр тургускан, ындыг-даа болза, оларның ажылын боттуг башкарбайн турган. Салбырлар суггарыкчыларны ажылдап кедер тускай хеп-биле четче хандырбаан.

Ажылга чамдык харысалга чок кижилер суггарылганың шынарын кудуладан фактылар эрткен чылдың практиказындан көзүлген. Совхоз бо чылын эки дүжүттү өстүрер дээш хемчеглерни ап турар болганда, суггарыкчыларны амдыгаастан организастап тургузары, оларның ажылын тодаргай башкарары негеттинип турар. Совхозтуң удуртукчулары, ылаңгыя кол агроному суггарыкчыларның ажылын контрольдавайн турган. Көдээниң ажыл-ишчилери дүжүт дээш демисежип турар болганда, суггарыкчыхардан негелде шыңгыыраар апаар.

Терезинниң болгаш Аймырлыгның тарылга шөлдерин суггарылга чорударынга таарымчалыг кылдыр дескилээр ажылды чорудары негеттинип турар. Ийи улуг суггарылга бугазынга хамаарышкан шөлдерден эки дүжүт алдынмааны суггарылганың четпези болур. Дуржулга солчуушкунун суггарыкчылар аразынга нештередири ам чугула айтырыг апарган. Дирекция, хөй-ниити организациялары суггарыкчыларның ажылынга болгаш амыдыралынга холбашкан айтырыгларны, оларның дилегларин саадатпайн шиитпирлеп турары улуг күзенчиг.

1965 чылдың тарылгазынга суг курлавырын долузу-биле ажыглаарының улуг сорулгазы салдынган. Ооң-биле чергелештир суггарыкчыларның ажылын экижидериниң айтырыы көдүрлүп турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Тудугжу бригадада

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының Ч. Сатка удуртқан тудугжулар бригадазы бо хүннерде 648 кубометр тудуг ыяжын Хүүленин Сорут эзимнде белеткеп турар. Ук бригаданың кежигүннери түс-түс звеноларга үстүп алгаш, аразында чарыштыг ажылдап турарлар. Бригадада ыяш кезикчилери М. Аспан-оол, Т. Лайзап олар «Дружба» деп маркалыг хирээ-биле хүнде 35 кубометр ыяш белеткээр нормазын 38—42 кубометр чедирип, өскелерни мурнап турар.

Кескен ыяштың штабелдекчилери Х. Чигир-оол, М. Апыш-оол трактористер Т. Сүрүн, М. Самбуу тракторларын үрелиишкиннерге таварыштырбайн, эки ажылдап турарлар.

Т. КОҢГАР.

Аныяк тудугжулар

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың тудуунда № 2 тудуг участогунда мурнакчы аныяктар хөй. Оларның аразында Түлүш Чечек-оол, Ооржак Суван олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Бо комсомолчулар Тывада чугула тудугларның бирээзи Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың тудуунга 1961 чылда тудугжу болур күзелин боттандырып, комсомолчу путевка-биле кээп ажылдап эгелей бергеннер.

Удатпаанда оларны Красноярскийниң тудуг училищезинге өөредип чоруткан. Олар анаа баргаш электросварщиктиң тускай мергежилин өөренип алганнар. 1963 чылдың февральда өөредилгезин чедиишкинниг доозуп алгаш келгеш, боттарының ынак тудуунга база катап ажылдай бергеннер. Өөренип алган тускай эртеми-биле сваркалап-даа, өске-даа ажылдар кылып турарлар. Ылаңгыя кандыр ажылдың аргазын хоочун сварщиктерден улам-на хандыр өөренип ап, мергежилин бедидип ап тургы-биле бо аныяк сварщиктерниң кылган ажылының түнели эки боон, ай санында-ла мактадып, көргүзүг самбыразында үнүп турарлар.

Суван биле Чечек-оолдуң ажылынче кызымаккайын ажылчыннар бола чугааларны берген тургулаары таварылга эвес. Бо аныяктарның чуруктары тудугжуларның хүндүлел самбыразында бөгүнге чедир дүшпээни оларның ажылынга кызымаккайының херечизи ол-дур.

Т. ЕНДАН.

2-ГИ АРЫН ШЫН
1965 ч. март 9.

Хүн бүрү немежип турар

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының №1 хойжу бригадазында чоокка чедир төрээн 1375 хойдан 1404 хураган менди алдынган. Малчыннарның туспузунда көргүзүглери эки. Ооржак Үндүү 233, Доңгак Комбу 270, Хомушку Аспанчык 232, Сарыглар Тырың 215, Хомушку Чыргал 187 хураганны бүрүн алгаш, ам өске арткан хойларын менди ооллаашкын алырынче кичээнгейин угландырган.

Хойжуларның аалдарынга автолавка айда ийи удаа садыглап турар.

Т. КӨКЕЙ.

ДҮРГЕН ДУЗА

КИЖИНИҢ амы-тынынга айылдыг хенертен болган озал-оңдак-биле болгаш аар аарыг-биле сегиржип алышкынның хүннерин эмчи кижи шупту-зун сактып бодаары берге болбайн аан. Ындыг таварылганың хүнери, шактары оларга хаяа эвес таваржыр. Кемдээн база аараан кижилериниң дурт-сыныи, ът-кежии катап тургузарынга эмчилериниң дуза чедиргенин уттундурбас. Ындыг маадырлыг чоруктарның чежезин ол дээр.

Маңаа чижек кылдыр Кызылда дүргеи дуза чедирер эмнелге черииниң тускай эртемниглери-биле кады чоруп тургаш, эрттиргеним бир хүнү мында киирдим.

Щетинкин-Кравченко кудумчузунда чаңгыс каът ак бажың озалааш апарган турар. Ийинде «Дүргеи медицина дузаламчызы» деп бижип каан машиналар оон үзүк чок хап чоруп турар...

ЮЛИЯ Яковлевна Дмитрева ол хүн 03 телефонга диспетчерлеп, чалаага хүлээп ап, журналга демдеглел кылып олурда телефон мелээзи өрээлдиң мыжымын үрепкен.

— «Дүргеи» дуза чери дыкнап тур!

— «Сукпак» совхозтан. Мында кижи аараан, силерден дуза дилеп тур бис.

— Канчаар аарааныл?

—Эъди изип турар, иштим дээр, чемге хөнүү чок, кустурар. Иштинде бир-ле чүве болган хевирдиг.

— Ындыг-дыр, эмчини уткуп алынар...

— Галина Николаевна, силер бо чалаагаже хаптынар — дээш, адрести Г. Н. Кокоринага дежурный дыңнатты.

Чымчак чоруктут, дүргеи маңныг «Волгага» олурупкаш, эмчи-биле кады «Сукпак» совхозтуң төвүнге аарыг кижиниң бажыңынга келдивис. Аар аараанындан демги кижи шимчеп шылавас, орунда чыдар болду.

Галина Николаевна шинчилге-хереклеердин стол кырынга уштуп салбышаан:

— Кажан аарып эгелединер?—дигеш, сумказындан градусту уштуп, температуразын хемчээп көрду.

— Билдинип эгелээ-ле үш хонду.

— А эмчиге бардынар бе?

— Чок, чай адынмаан мен. Таңды районнуң Чагытайга савак бөлүп, ону боодалдай шарып, совхозтуң малынга чедирип, бригадага ажылдап тургаш, аңаа аараан кижи мен. Эрте бээр боор деп бодааш, херекке-даа албайн турумда, дам барды. Өске аргыжыга бар эвес, трактор-биле келген шаам-на бо болду. Мал-маган ооллаашкында, кыштагларже мал чеми сөөртүр улус чедишпес, ат болду-ла—деп, ол аарый бергенинге хомудай-дыр.

— Ажырбас, дыка сагышсыраваңар—деп, эмчи ону чазамыктавышаан:

— Мурнунда кандыг-бир аарыгдан аарып чораан силер бе?—диди.

— Мынча улгаткыже «уё» деп, эмчи черинче бажым бакылап көрбээн кижи мен.

— Шынап-ла чок кижи, эмчилер шинчилге кылып келирге шинчидип ал деп безин чадап каан кижи мен, ынчанмас амытан боор—деп, кадайы ону чемелээрге:

— Кадык кижи чүм дээш шинчидер боор—деп, ол удур харыылады.

Эмчиниң шинчээнинiң түнелинде ооң аарыы гастрит деп тодаратынган. Баштайгы дузаның эмнерин бергеш, дараазында хүн Кызыл эмнелгезинге шинчидерин эмчи аңаа сүмеледи.

Ол—Чагытайга ажылдаары-биле чоруткан бригаданың удуртукчузу Георгий Григорьевич Харченкодур. Дирекция черииниң даалгазын ёзугаар малдың баш санын өстүрер, чаш төлүн чидириг чокка ажаап алыр дээш, ооң бригадазының кежигүннери хүнде ийи норманы күүседип турган...

ПАССАЖИРЛИГ автобус Кызылдан Балгазынче шиглей хаткан.

Автобус график барымдаалаар уе-шактыг. Чолаачы, черииң ыраан чыыра тырткан дег, газтавышаан, Кызылдан каш-каш километр ырап, удаткан чок-ла «Тиилелге» совхозка доктаап тура дүшкен.

— Моон бир каш кижи олурар чадавас —дээш, чолаачы Кузьмин билеттерин уштуп алган. Ол аразында пассажирлер үнүп, кирип таапкылап чоруп турган.

— Ам кайын удаар бис, каш газтазыныза-ла Балгазын чыырлып келген дег болгай аан, Толя—деп, Анатолий Кузьминиң санаторийже дыштанып бар чораан, кады ажылдап турар эжи Александр Глазунов эжиниң чанынга кээп чугаалаан.

Чугаа кадында:

— Саша, санаторийге үр дыштанып сен бе?—деп, эжинден айтырган.

— Ай чеде бээр боор мен—деп, Глазунов харылаар аразында, думчукка өртеңзиг чыт чытталып келген.

— Ойт! Чү болду, бо!?

— Шынап-ла, чүзү өртени берди?

— Эштер, чүү өртени берди, хынаттынып көрүңер—деп, чолаачы чугаалап эгелеп чорда, чык тарсла дээн. Кара ыш автобус иштин хөме алы берген.

Пассажирлер алгы-кышкызы-биле дүвүрей берген. Чамдыызы үне халчы-даа берген.

Ыш аразындан:

— Чолаачынар өртени берди, шымданар!—деп, алгы үнген.

— Ийи кижи-дир, дүрген дузалажынар эштер!—дээн база бир үн улашкан.

— Суг, суг!

— Эмчи-кайда ирги?

— Кызыл дээре боор. Дүрген телефон!..

Кузьминиң арны хөө кара, ханныг. Хеви кедер аргажок, өртен. Глазунов эжинден чүгле дээре.

Ол аразында Балгазын чоруткан автобус оларга уткужуп келген.

— Маңаан херээ чок, бо автобус-биле чорутканы дээре.

— А чанагаш кижини канчаарыл...

Диспетчер Юлия Яковлевна Дмитрева ол хүн ырактан ындыг медээ кээрин бодавайн-даа орган. Телефон медээзи эдери билек, ону туткаш:

— 03 дыңнап тур. Чүү болган, кайы кудумчу, каш дугаарлыг бажың ирги? — деп, чанчыккан аайы-биле хоорайда кылдыр бодап айтырган.

Ол аразында Татьяна Тимофеевна чолаачызы Александр Караченцев-биле келдириишкинге чораан бо кирип келгеннер.

— Таня, машинаңар «Волга» ийик бе?

— Ийе.

— Экн-дир. Моон хептен алгаш Чедерже, «Тиилелге» совхозче хаптынар. Автобуска частыышкын болгаш, ийи кижи өртенгендир...

Орукка бар чыткан автобуска ол коргунчуг айыыл канчап болу бергенил? Таапкылаашкынның уржуудан дарылыг шоодай чазылган болган.

Частыышкынга таварышкаш өртенген кижилер ам республиканың кезап эмнээр эмнелге черинде эмчилерниң хайгааралында сегип чыдар.

БАЗААРНЫҢ аъш-чем магазинииниң садыгжызы Аля Новицкая ажылдап тургаш, хеникер моорап калган. Ол мурнунда бүүрекке хоочулуг чораан. Доктор Надежда Ефимовна Молчанова ол-ла черинге хемчег ап, ам сыкыртканының түнелинде, садыгжы оңгарлып келген. Ынчалза-даа ол ажылдаар харык чок, ынчангаш эмчиниң сүмезин ёзугаар эмнедир апарган.

Республиканың дүрген дуза чедирер эмнелге черииниң эмчилериниң ажылы бачым болгаш харысалгалыг. Ында дээди эртемниг үш эмчи, 15 фельдшер, бир медсестра ажылдап турар.

Кузьма Балчировичи Балчый-оолбиле чугаалажып олурааш:

— Силерниң эмнелгенер четчир сананыг эмчи кадрлар-биле хандыртынган бе?—деп айтырдым.

— Чок, күш четтиклейн-не турар боор чүве-дир ийин. Ужуру болза 9,5 единица турар кылдыр планнаан чүве.

— Транспорт кандыгыл?

— Ол талазы-биле хандырылга четчир. Машиналарны санавакка санавиация безин үш. «ЯК-12», «АН-2» деп самолёттар болгаш «МИ-1» дёп вертолёт бүгү-ле таарымчалыг байдалды биске берип турар. Партияның болгаш чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынын чүге деннээр боор. «МИ-1-нин» шакта ужуктаны дээш 110, «АН-2-ге»—90, «ЯК-12-ге» — 35 рубльди төлеп турар бис. Ол хире хөй чарыгдалды күрүне үндүрүп турар-дыр. Мурнунда аът транспортту ажыглап, чамдыкта харын чадаг кылаштажып чораанывысты бодап көөрге, ам чалгынанган улус-тур бис—деп, ол бадыткады.

— Айда ортумаа-биле чеже чалаага көөп турарыл?

— Ону чоокку айларның чижээнден көрүп болур. Январьда 1380, февраль 25-ке чедир 2200 чалаагага барып, дүрген дузаны көргүстүвүс.

Ол коллективтиң ажыл-ишчилериниң чүткүлдүүзүнге чон чоргаарланып, оларны хүндүлеп турар.

А. СОДУНАМ,
«Шынын» тускай корр.

ЧЕДИГИ ТЕМА

Партия дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг болгаш СЭКП-ниң Программазында ооң хөгжүлдези

(ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ ДУЗА)

СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазында партия амыдыралының ленинчи нормалары

Школаларның, бөлгүмнерниң болгаш семинарларның дыңнакчылары чедиги тема талазы-биле эрттирген кичээлдерге партия дугайында ленинчи өөредиглер-биле таныжып, коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үезинде СЭКП-ниң улам өзүп турар ролюнуң дугайында, совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында партияның чиңгине шугумунуң кол утказының дугайында айтырыгларны чугаалашканнар. Ам болза марксисчи-ленинчи партияның организастыг үндезиннерин, СЭКП-ниң чиңгине шугумун, ооң политиказын боттандырарынга дузалап турар ооң иштики амыдыралының нормаларын, партийжи удуртулганың принциптерин көөр.

Ол айтырыгларны өөренир чорук, бүгү тема-биле бир дөмей, бистиң партиявыстың идейлиг база организастыг принциптериниң, ооң политиктиг болгаш организакчы ажылының чарылбас харылзаалыын, СЭКП-ниң Программазы биле Уставының органиктиг чаңгыс аайын тодаргай көөр арганы бээр.

Бистиң партиявыстың күжү, ооң чедиишкиннериниң үндезини—марксизм-ленинизмге, ленинчи организакчы принциптерге шынчызында, партияның бүгү организацияларының чогаадыкчы идепкейлиинде болгаш бот-чогаадыкчы чоруунда, партияның херээ дээш коммунист бүрүзүнүң бедик харыысалгалыында дээр дугайын дыңнакчы бүрүзү тодаргай билген турар ужурлуг. Кичээлдер болза партияның иштики амыдыралының чугула айтырыгларын, СЭКП Төп Комитединиң 1964 чылдың октябрьда болгаш ноябрьда болган Пленумнарының шиитпирлериниң улуг ужур-дузазын ханы билип алырынга эштерге дузалаар сорулгалыг.

Бөлгүмнерниң кичээлдеринге теманың бо кезээниң талазы-биле дараазында кол-кол айтырыгларны көөрүн сүмелеп турар.

1. Ленинчи организастыг принциптер—СЭКП-ниң иштики амыдыралының хажыш дивес үндезини.

2. СЭКП-ниң, ооң организацияларының болгаш партияның кежигүнү бүрүзүнүң коммунистиг тургузуушкунга улам өзүп турар ролю.

3. Партия тургузуунуң ленинчи нормазының болгаш принциптериниң бүгү делегей ужур-дузазы.

Элээн белеткелдиг эштер өөренип турар теоретиктиг кичээлдерге чамдык дыңнадыгларны илеткелдерни, рефераттарны кылыр болза эки. Ындыг илеткелдерниң темалары мындыг туруп болур:

а) марксисчи-ленинчи партияның организастыг принциптери;

б) демократтыг централизм—партияның организастыг тургузуунуң удуртукчу принциви;

в) партия амыдыралының ленинчи нормаларын СЭКП-ниң Программазында база Уставында чогаадыкчы хөгжүткени;

г) партия дугайында ленинчи өөредигни ревизионисчи база догматисчи ёзу-биле хажытканы болгаш оларга удур демиселдиң эргежок чугулазы.

Бо дээрге чижек кылдыр көргүскен тематика деп чүве билдингир. Мону семинарга чугаалажып көргеш, дыңнакчыларның боттарының сонуургандарын болгаш дилеглерин барымдаалап, айтырыгларны шилип алыр. Эң эки болган рефераттарны ажылчы чоннуң мурнунга семинарның киржикчилериниң кылыр илеткелиниң үндезини кылдыр ап болур.

Ленинчи организастыг принциптер—СЭКП-ниң иштики амыдыралының хажыш дивес үндезини

Теманың бо кезээнге дараазында айтырыгларны көөр болза чогуур: СЭКП-ниң Программазы биле Уставының чаңгыс аайы; демократтыг централизм—партияның организастыг тургузуунуң удуртукчу принциви; партияның ажыл-чорудулгазынга коллективтиг удуртулганың, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелдиң ужур-дузазы; СЭКП-ниң иштики амыдыралы—ажылчы чоннарның бүгү массалыг организацияларынга үлегер-чижек.

Партияның амыдыралының нормазы болгаш партийжи удуртулганың принциви деп чүл, төөгүлүг тодаргай байдалдарда олар канчаар ажылдап кылдынып, хөгжүп база сайзырангайжып турганнарыл, СЭКП-ниң амыдыралынга ол нормалар болгаш принциптер кандыг ужур-дузалыгыл дээр дугайын пропагандист бодунуң баштайгы чугааларынга тайылбырлаар болза ажыктыг.

Партияның амыдыралының нормазы болгаш удуртулганың принциптери ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг хоойлулары-биле тодаргайлаттынып турар, партия дугайында марксисчи-ленинчи өөредигни, партийжи амыдыралдың практиказын барымдаалап олар тыптып турар. Партийжи амыдыралдың нормазы СЭКП-ниң иштики ажыл-чорудулгаларын таарыштырып, коммунист бүрүзүнүң бодун канчаар ап чоруурун тодарадып турар. Партийжи удуртулганың принциптериниң дээштиг салдары дыка делгем болуп турар. Оларга үндезилээш, чүгле партияның эвес, харын база күрүнениң болгаш ажылчы чоннарның хөй-ниити организацияларының удуртулгазын боттандырып турар.

Большевизмниң тыптып кээп турганының үезинде-ле, 1899 чылда В. И. Ленин сибирь шөлүлгезинге турган, Россияга марксисчи партияны тургузарының планын бодап турган үезинде бижээни «Бистиң чоокку сорулгаларывыс» деп чүүлүнге партия ажыл-чорудулгазының орта болуру болгаш ооң политиказын амыдыралга боттандырар дээш чедиишкинниг демисел «**ажыл херекти чорударының билдингир формаларын болгаш чурумнарын** коллективтии-биле ажылдап кылбаан турда, бүгү партияның мурнунга партияның кежигүнү бүрүзүнүң **харыысалгазын** доктаатпаанда... ооң бөлдүнар аргазы чок» деп бижээн. (Чог., т. 4, 199 арында). Партияның ажыл-херээн башкарарының ындыг формаларын болгаш чурумнарын Ленин болгаш ооң эштери партияның тургустунуп турган үезинде-ле ажылдап кылган болгаш РСДРП-ниң ийиги съездизинге хүлээп алган ооң Уставында олар киргеннер.

СЭКП-ниң Уставы партияның организастыг принциптерин быжыглап турар, ооң иштики амыдыралының нормазын болгаш чурумун, практиктиг ажылының хевирин болгаш методун тодарадып турар. Партияның Уставы ооң Программазы-биле чарылбас харылзаалыг, ооң тыптып үнүп турар. СЭКП-ниң Программазы—бо дээрге партияның кол-кол сорулгаларын, чоокку болгаш эчис сорулгаларын эртем ёзугаар илередип, төөгүлүг хөгжүлдениң кайы-бир үе-чадазында ооң стратегтиг угланыышкынын айтып турар партияның кол документизи болур. Бир эвес Программа партияның чаңгыс эвиниң идейлиг үндезини болуп турар болза, Устав партийжи хүрээлеңниң сырый каттыжышкынының болгаш хажыш дивес чаңгыс эвиниң организастыг үндезини болуп турар.

Бо айтырыгларны өөренирде, төөгү талазы-биле көөр чорук кончуг чугула. Партияның Уставында быжыглаттынган партийжи амыдыралдың нормазы, ооң ажыл-чорудулгазының хевирлери болгаш методу, партийжи удуртулганың принциптери өскерилбес, шуут доктааттынып турупкан чүве эвес. Олар тодаргай байдалдарга дүүштүр хөгжүп турар болгаш чаа укта-шынарлар-биле долдунуп турарлар. Партия ленинчи организастыг үндезиннерни сыныш чокка камгалавышаан, ооң-биле кады иштики амыдыралының нормаларын, бодунуң ажылының хевирлерин болгаш методун сайзырангайжыдып турар.

РКП(б)-ниң X съездизиниң организастыг айтырыг талазы-биле шиитпирлеринде айытканы ышкаш «революстуг чорудулганың бүгү чадаларынга шуут таарыжыр, кажан-даа өскерилбес партийжи ажылдың формазын, база ол ышкаш ооң ажылының методун дилээр дээр чорукка партия шуут удур. Харын организацияның формазы болгаш ажылдың методу төөгүлүг тодаргай байдалдан болгаш ол байдалдан шуут хамаарыштыр үнүп турар сорулгалардан долузу-биле тодараттынып турар» («СЭКП резолюцияларда...» I кезээ, 516 арында).

Теманың бо кезээн өөренирде, демократтыг централизмче кол кичээнгейни салыр болза чогуур. Чүге? Чүге дээрге, ол болза марксисчи-ленинчи партияның организастыг тургузуунуң болгаш ооң бүгү иштики амыдыралының удуртукчу принциви болуп турар. Ол принципти шын боттандырары партийжи хүрээлеңниң чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжышкының, ажылга коллективтиг чорукту, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдерин, партияның масса-биле харылзаазын быжыглаарын, коммунистерниң идепкейин болгаш бот-тывынгыр чоруунуң өзүлдезин база партийжи амыдыралдың бүгү нормаларын болгаш удуртулганың принциптерин сагыырын хандырып турар.

Демократтыг централизм дээрге партияның ажыл-чорудулгазында демократизмниң болгаш централизмниң каттыжышкыны болгаш органиктиг дүүштүрүлгези-дир. Бистиң ленинчи партиявыста партийжи иштики демократия калбаа-биле хөгжүп турар. Партийжи иштики демократия чүнүң-даа мурнунда партияның бүгү органнары адаандан үстүнге чедир соңгулдалыында, олар боттарының организацияларының мурнунга отчёттуунда, партияның амыдыралынга болгаш ооң ажыл-херээн удуртурунга идепкейлиг киржип турар коммунистерниң инициативтиинде болгаш бот-тывынгыр чоруунда илереп турар. Ооң-биле кады партияда бүгү коммунистерге бир дөмей быжыг чурум, партия съездилериниң нүүрүнде, ынчаарга съездилерниң аразында СЭКП-ниң Төп Комитединиң нүүрүнде авторитеттиг чаңгыс аай удуртулга, эвээжи хөй нуруузунга чагыртыры, дээди органнарның шиитпирлери адаанда органнарга ыяывыла албан болуру доктааттынып тургустунган. СЭКП-ниң Уставында (III кезээ—«Партияның организастыг тургузуу. Партияның иштики демократиязы») демократтыг централизмниң утказы болгаш партийжи амыдыралдың аңаа үндезилээн нормалары эң долузу-биле тайылбырлаттынган.

Партияга демократия биле централизм чардынмас. Ленин оларны кезээде тудушкак харылзаалыг кылдыр көрүп чораан. Чижээ, «Социалистиг пропаганданың лигазының секретарынга» чагаазынга 1915 чылда ооң бижээни болза: «Партийжи иштики демократияны бистиң парлалгавыска кезээде камгалап турар бис. Ынчалза-даа партияны төпчүдеринге кажан-даа удурланмайн турган бис. Бис демократтыг централизмниң талазында бис» (Чог., т. 21, 389 арын).

Централизм болза Коммунистиг партияга организастыг чорукту, тура-сорукту болгаш хөделиишкинниң чаңгыс аайын берип турар. Централизм болза бодунуң организакчы ролюн «Шын, чедиишкинниг, тиилелгелиг» күүседир арганы партияга берип турар деп Ленин онзалап демдеглеп турган (Чог., т. 31, 27 арында). Партияда амдыызында шиитпир хүлээттинип албаан турда, янзы-бүрү саналдарны үндүрүп, ооң өске бодалдарны чугаалажып көрүп болур. Ындыг болза-даа партийжи шиитпирни хүлээп апкан соонда, бүгү коммунистер чаңгыс кижи ышкаш хөделир.

Партияның иштики демократиязы болза коммунистер шуптузу партийжи амыдыралга идепкейлиг киржип, политиканың болгаш практиктиг ажыл-чорудулганың айтырыгларын чугаалажырынга киржип, шиитпирлерниң күүселдезин хынаарынга, удуртукчуларны шилип алырынга киржип, оларның ажылын билир болгаш хынаарынга эргежок чугула байдалды тургузуп турар. Партия болза «демократтыг ёзуга организастаттынган. Ол дээрге партияның бүгү херээн дорт ийикпе төлээлекчилер дамчыштыр, партияның бүгү кежигүннери дең эргеге, кымга, кандыг-даа артык эрге чокка чорудуп турар; ынчаарга албан дужаалдыг бүгү кижилер, удуртукчу бүгү коллегиялар, партияның бүгү албан черлери—соңгулдалыг, чагырткан, халажып турар болур» деп, В. И. Ленин «Социал-демократия болгаш Думага соңгулдалар» дээр брошюразында демдеглээн (Чог., т. 11, 396 арын).

Демократтыг централизмниң утказының, ооң ужур-дузазының анализинге үндезилээш, мындыг түңнелди кылыры чугула: ол принцип Коммунистиг партияның бүдүжүн, характерин, ооң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының эчис сорулгазын болгаш угаан-бодалын илергейлеп турар. Шынап-ла, нарын болгаш харыысалгалыг сорулгаларны марксисчи-ленинчи партияның эктинге төөгү салган. Коммунистиг эге ниитилелди революстуг ёзу-биле эде тургузары дээш ажылчын аңгының болгаш ажылчы чоннарның демиселин партия удуртур хүлээлгелиг. Партия бодунуң бо ролюн төпчүткен удуртулга, бедик организастыг чорук болгаш медерелдиг чурум бар турда, чедиишкинниг күүседип шыдаар. Коммунизм дээрге—медерелдиг чурум-биле каңналган, ниитилелдиң эрге-ажыынга бердинген хостуг ажыл-ишчилерниң бедик организастаттынган ниитилели болур болгай. Ёзулуг демократизм болза, чаңгыс аай сеткил-сагыштыгларның—коммунистерниң коммунизм дээш буянныг идеалдарны боттандырар дээш демисежип турар бот-чорудулгалыг политиктиг организациязы болуп турар марксисчи-ленинчи партияга алызындан таарыжыр иштики шынары болур.

Ооң ынай, демократтыг централизмден үнүп турар коллективтиг удуртулганың ленинчи принцивиниң утка-шынарын кичээлдерге бирден бирээ чокка көөрзе чогуур. В. И. Ленин коллективтиг чорукту партийжи удуртулганың дээди принциви деп санап чораан, чүге дээрге, ол болза кадрларның, бүгү коммунистерниң, миллион-миллион ажылчы чоннарның дуржулгазының дааныр арганы берип турар. Дуржулгалыг болгаш революстуг демиселге политика талазы-биле каңналган, авторитеттиг удуртукчуларның, партияның баштыңчыларының, теоретиктерниң улуг ролюн айытпышаан, ооң-биле кады политиктиг удуртулга болза «кажанда-даа эң-не улуг авторитет болур» деп Владимир Ильич онзалап демдеглээн (Чог., т. 11, 375 арында). Бүгү партияның эң улуг авторитедин болгаш кызыгаар чок идегелин ажыглап турган-даа, Ленин принципиалдыг айтырыгларны чааскаан шиитпирлевейн, партияның коллективтиг органының саналын кезээде барымдаалап чораанын билдингир болгай.

Коллективтиг чоруктуң дугайында айтырыгны чугаалажып турган, хүлээнген ажыл-херээ дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгалыы чок болур болза, коллективтиг чорук болдунмас дээрзин онзалап демдеглээри эргежок чугула. Кижилерни хынаар болгаш шиитпирлерниң боттуг күүселдезин хынзар деп Ленин өөредип чораан. Ажыл-ишчи болурун болгаш салган сорулгаларны чедип алырынга шудургу, инициативтиг болгаш бот-тывынгыр, сөзүн ээлеп шыдаар болгаш ону тодаргай ажыл-иш-биле быжыглап шыдаар болурун Ленин ажылдакчылардан негеп чораан. Кижиниң «чугаазы ажыл-херээ-биле дүүшпес болурга, ол дээрге мырыңай багай чүве-дир. Ол арын чаар чорукка чедирер» деп, Владимир Ильич бижээн (база ында 206 арын).

Партияның иштики демократиязының, удуртулганың коллективтииниң үндезининге эш хуузунуң шүгүмчүлелин болгаш бот-шүгүмчүлелди партия хөгжүдүп турар. Бо дээрге партия ажылының шылгаттынган методу, частырыгларны болгаш четпестерни илередириниң болгаш эдериниң, кадрларны шын кижизидериниң шылгаттынган чепсээ. В. И. Ленин 1922 чылдың февральда бижээн бодунуң «Публицистиң демдеглелинге» айытканы болза: «Бодунуң частырыгларын минниринден кортпас, оларны эдер дээш хөй дагын, катап-катап ажылдаарындан кортпас болза—ынчан бис эң бедикке четкен турар бис (Чог., т. 33, 185 арында).

Бо айтырыгны чугаалажырда, дыңнакчылар—коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер—ажыл-агый, совет, партия органнарының, эге организацияның, чамдык коммунистерниң адрезинге боттарының санал, сүмелерин чугаалаар кылдыр шак ынчаар организастаар херек. Партия ажылында четпестер ам-даа эвээш эвес-ле болгай. Чамдык комитеттерниң пленумнары, партия хуралдары ёзу барымдаалап, мактаныр болгаш шуугаар байдалда эртип турары ховар эвес. Чамдык коммунистер боттарының бедик хүлээлгезин күүсетпес, чүнү-даа сонуургавас болгаш идепкей чок байдалды көргүзүп турарлар. Доңгун, каржы, билиргек, чөптүг шүгүмчүлелди херекке албас, харын чамдыкта ону кызарын оралдажыр ындыг чөгенчиг удуртукчулар ылаңгыя ажыл-агыйжыларның ортузунда бар бооп турар. Моральдыг салдарның бүгү чүүлүн, шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң шылгаттынган чепсээн ажыглап тургаш, бистиң партиявыс ол чижектиг чүүлдерге удур шиитпирлиг демиселди чорудуп турар.

Ленинчи чагыгларны барымдаалап СЭКП бодунуң Уставынга партийжи эң чугула норманы киирген: коммунист шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдер, четпестерни дидим илередир болгаш оларны чайладырын чедип алыр, менээргенир, улуургаар, оожургаар, тала-дугай тырттар чорукларга удур демисежир, шүгүмчүлелди кызар дээр кандыг-даа оралдажышкын бүрүзүнге удур шиитпирлиг согугну бээр, партияга болгаш күрүнеге хора чедирер хөделиишкин бүрүзүнге удурланыр, ооң дугайын партия органнарынга, харын СЭКП ТК-га чедир дыңнадыр.

Коллективтиг чорукту үрээрин, ажылдың канцеляржы-бюрократсыг методун, кара-туразында аажылаарын база эрге-чагырганы шын эвес ажыглаарын төрүттүндүрүп турган кижиге чүдүр чорук партийжи амыдыралдың нормазынга болгаш удуртулганың ленинчи принциптеринге энтешпезин пропагандист тайылбырлаары чугула. Сталинга чүдүп турган үеде демократтыг централизмниң принциви хажыттынган, ооң демократтыг талазы ийиги чергениң чүүлү кылдыр көрдүнүп турганы билдингир болгай. Аңгы дайзыннарынга болгаш ооң агентуразынга удур кадыг-дошкун демиселдиң, оон сөөлүредир немец-фашистиг эжелекчилерге удур дайынның негелделери-биле тывылган партийжи иштики демократияның чамдык кызыгаарлаашкыны партийжи амыдыралдың нормазы кылдыр ынчан тургустунуп турган. Кижиге чүдүр чоруктуң байдалында партияның съездилерин үр чылдар иштинде чыылдырбайн турган, ТК-ның Пленумнарын доктаамал эвес эртирип турган, эң чугула айтырыглар талазы-биле чаңгыс кижи шиитпир хүлээп ап турган.

СЭКП-ниң XX съездизи Сталинга чүдүүр чорукту болгаш ооң уржуктарын марксизм-ленинизмге шуут эптешпес чорук кылдыр шиитпирлиибиле буруу шапкан. Партийжи амыдыралдың нормазының болгаш удуртулгазының ленинчи принциптерин катап тургузарының база чогаадыкчы хөгжүдериниң эгезин съезд салган. Бо нормаларны болгаш принциптерни партияның XXII съездизинге хүлээп алган СЭКП-ниң Программазында болгаш Уставында быжыглаан болгаш хөгжүткен. СЭКП-ниң Программазында бижээни болза:

«Партия амыдыралының хоойлузу—партийжи амыдыралдың нормазын болгаш коллективтиг удуртулганың ленинчи принцивин хажык чокка сагыыры, партия органнарының болгаш оларның ажылдакчыларының партийжи массаның мурнунга харыысалгазын бедидери, бүгү коммунистерниң идепкейлиг база боттывынгыр болур чоруун, партияның политиказын ажылдап кылырынга болгаш ону боттандырарынга оларның киржилгезин, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдерин хандырары болур. Бо дээрге—партияның бодунуң идейлиг болгаш организастыг быжыының, партия хүрээлениниң сырый каттыжышкынының болгаш чаңгыс эвиниң, партияның иштики демократиязының бүгү талалыг хөгжүлдезиниң болгаш аңаа үндезилээш, партияның бүгү күжүн идепкейжидериниң, масса-биле харылзаазын быжыглаарының чайлаш чок негелдези-дир» (СЭКП-ниң Программазы болгаш Уставы, М., 1964 ч. 230—231 арында).

Чугаалажыышкын чорүп турар үеде партия тургузуунуң ленинчи нормазынга болгаш принциптериниң хөгжүлдезинге партия бодунуң XXII съездизинге киирген чаа чүүлдерни дыңнакчылар тайылбырлап, тодаргай чижектерни көргүзер болза эки.

СЭКП-ниң Программазында («VII кезээнде», «Партия коммунизмниң калбак тургузуушкуннун үезинде» деп чүүлдү көөр) коллективтиг удуртулганың принциптерин амыдыралга шын боттандырарының, чамдык ажылдакчыларның холунга эрге-чагырга хөлүн эрттир мөөңнеттингеш, коллективтиң контролюндан олар үнө бээр арганы чок болдурар, немелде, чаа күштер партия органнарынга эң калбаа-биле кирер арганы бээр эргежок чугула хемчеглер айыттынган:

— удуртулганың дамчыдылгалыг болурун хандырбышаан, партияның бүгү-ле соңгулдалыг органнарының составын чогуур хемчээлге чедир үргүлчү чаартыр;

— онза байдалдарда (шериг, флот) ажылдап турар партия организацияларын киириштирбишаан, партия организацияларынга адаандан үстүнге чедир соңгулдалыг болгаш отчёттуг болурунуң принцивин ажыглаарын калбартыр;

— партия хуралдарының, конференцияларының, съездилериниң, партия комитеттериниң болгаш өске-даа коллективтиг органнарның пленумнарының ролюн бедидер;

— хөй-ниити ажыл-чорудулгазы болур чурум-биле штаттан дашкаар ажылдакчылар кылдыр коммунистерни улам калбаа-биле хаара тудпушаан, партияның төлевирлиг аппаратын чайгылыш чокка кызырар;

— шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер.

Партия болза коммунизм тургузуп турар совет улустуң авангарды чүве болганда, бодунуң ажыл-чорудулгазының эң сайзырангайжаан база эптиг формаларын болгаш методун ажылдап кылырда, ажылчы чоннарның бүгү организацияларының мурнунга чорүп турар. Партия болза ооң массаны, хөй-ниити организацияларны удуртурунуң деңнели коммунизм тургузуп турар эпоханың өзүп турар негелделеринге таарышкан болурун чедип ап турар. Коммунистер ажылчы чоннарның эң мурнакчы болгаш медерелдиг төлээлекчилери чүве болганында, партияның политиказын боттандырарынга чурумнуг болгаш шудургу чорукту, инициативтиг болгаш идепкейлиг болурунуң үлегерин көргүзүп турарлар. Ленинчи нормалар болгаш принциптер синниккен СЭКП-ниң иштики амыдыралы болза, бүгү кежигүннери бедик медерелдиг, ниитилелдиң ажыл-херээн башкарып билир турар ужурлуг келир үениң коммунистиг бот-эргелелдиң үлегер-хевири болуп турар.

СЭКП-ниң XX съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга чугула чүүл болза, Төп Комитеттиң 1964 чылдың октябрьда эрткен Пленуму болган. Ол Пленумнуң бүгү ажылы ленинчи коллективтиг удуртулганың, партия амыдыралының ленинчи нормаларынга шынчы ёзу-биле өттүр синниккен болгаш ооң киржикчилериниң чаңгыс аай эп-сеткилдиг байдалга эрткен. «Партияның областарда, крайларда үлетпүр болгаш көдээ организацияларын каттыштырар дугайында» доктаалды хүлээп алган СЭКП ТК-ның ноябрь (1964 ч.) Пленуму ленинчи организастыг принциптерни бурунү-биле удуртулга болдурган. (1964 чылдың ноябрь 17-де «Правданы» көөр). СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму бодунуң доктаалында мынча деп бижээн:

«Коммунистиг тургузуушкунга партияның болгаш ооң чер-черде органнарының удуртукчу ролюн күштелдирер, область, край, республика бүрүзүнге ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезиниң сорулгаларын улам чедиишкинниг шиитпирлээр сорулга-биле партия организацияларының болгаш ооң удуртукчу органнарының тургузуун партияның XXII съездизинден хүлээп алган СЭКП Уставының тудуш чугула кезээ болуп кирген девискээр-бүдүрүлге талазы-биле демдектерин барымдаалаар принципче катап ээп кирери эргежок чугула деп санаар».

Кичээлдерге мындыг айтырыглар туруп кээп болур: партия тургузуунда девискээр-бүдүрүлге демдек деп чүл база ону канчаар боттандырарыл? Бо айтырыгларны билип алыр болгаш оларны шын тайылбырлаар төлээде, пропагандист кижи СЭКП-ниң Уставын (III кезээ), «Ленинчи организастыг принципке шынчы чорук» (1964 чылдың ноябрьның 18-те үнген «Правда») база «Партияның удуртукчу ролюн база дайынчы чоруун бедидер» деп редакция чүүлдерин («Коммунист» № 16, 1964 ч.) ажыглаары чугула.

Бо айтырыгларны чугаалажып көөрде, СЭКП-ниң ноябрь Пленумунуң түңнелдеринге холбаштыр болуп эрткилээн эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, обкомнарның болгаш крайкомнарның пленумнарының материалдарын база областар, крайларның партия конференцияларының шиитпирлерин парлаан солуннарны ажыглаар.

СЭКП-ниң, ооң организацияларының болгаш партия кежигүнү бүрүзүнүң коммунистиг тургузуушкунга ролюнуң улам өзери

Партия амыдыралының ленинчи нормалары болгаш принциптери, бир эвес оларны практикага шын боттандырар болза, партияның бүгү организацияларының шын ажылдаарын, СЭКП-ниң Программазынга болгаш Уставынга дүүштүр партияның чаңгыс аай бүдүн чүүл кылдыр шиитпирлеп турар сорулгаларынга дүүштүр оларның кады хөделиишкинин хандырып турар.

Коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үезинде совет ниитилелдиң удуртукчузу болгаш башкарыкчызы болуп турар Коммунистиг партияның ролю улам өзүп турар, чурттуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралынга, партияның иштики демократиязын хөгжүдеринге партияның бүгү организацияларының ролю бедип турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү участоктарында партия кежигүннериниң харыысалгазы чайгылыш чок бедип турар. Бо дээрге коммунизмче оруктап хөгжүп орар бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезинден тыптып келген төөгү талазы-биле хоойлу ёзугаар болган чүүл-дүр. Партияның болгаш ооң бүгү организацияларының кичээнгейиниң төвүнде—коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары дээш, коммунистиг ниитилел харылзаазын хевирлээри дээш, чаа кижини кижизидери дээш демисел. Бо улуг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, партия болгаш ооң бүгү организациялары политиктиг, идеологтуг болгаш организастыг ажылдарның деңнелин бедидер, бодунуң ажыл-чорудулгазының формазын болгаш методун сайзырангайжыдар ужурлуг. Эрткен кичээлдерге чедиги теманы өөренип тургаш, бо дугайын чугаалашкан болгай.

Бистиң партиявыс—ол дээрге хоозун ниити билиг эвес, организас чок хөй миллион масса эвес-тир. СЭКП болза хөй санныг организациялардан—шупту каттышкаш чаңгыс аай, сырый каттышкан ленинчи партия болуп турар эге, районнар, хоорайлар, округтар, крайлар, областар организацияларындан, эвилелдешкен республикаларның компартияларындан тургустунган. Чер-черде ооң организация бүрүзү — бүдүрүлгеде, колхозта, хоорайда, суурда болгаш өске-даа черлерде—партияның политиказының, ооң шиитпирлериниң нептередикчилери болуп турар. Партияның бүгү организациялары болгаш оларның адаандан үстүнге чедир соңгулдалыг органнары бодунуң ажылынга партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын болгаш принциптерин удуртулга болдуруп турар.

Уставта айытканың ёзугаар алырга, партияның үндезини болза эге организациялар болур. Ындыг болганда ленинчи нормаларны боттандырарын ол организацияларның чижээнден тодаргай көрүп болур бис. Эге организацияларны коммунистерниң ажылдап турар черлеринге—заводтарга болгаш фабрикаларга, тудугларга болгаш транспорт бүдүрүлгелеринге, совхозтарга болгаш колхозтарга, албан организация болгаш өөредилге черлеринге, Совет Армияның кезектеринге болгаш партияның 3-тен эвээш эвес кежигүннери бар турар өске-даа черлерге тургузуп турар. Партия эге организацияларын девискээр барымдаалап—көдээ суурларга болгаш бажың эргелелдериниң чанынга база тургузуп турар.

Социалистиг тургузуушкуннуң чылдарында болгаш ылаңгыя сөөлгү үеде партия эге организациялары дыка быжыккан, бодунуң дайынчы аргалыын бедиткеннер, сан талазы-биле өскен. Мындыг саннарны көрүп көрээли. Эге организацияларның саны 1922 чылда 32 муң ажыг, 1941 чылда 184 муң, 1964 чылда 310 муң болган.

СЭКП-де ам үеде 310 муң эге организациялар бар, ооң иштинде 77 муң ажыг хирези—үлетпүр, тудуг болгаш транспорт черлеринде, 11300—совхозтарда, барык 39 муң хирези колхозтарда болуп турар. Материалдыг үнелиг чүүлдерни болгаш угаан-бодалдың байлактарын шуут тургузуп турар бүгү черлерде партия эге организациялары херек кырында шуптузунга бар бооп турар. Партия эге организациялары шуут ажылчы чоннуң ортузунга ажыл чорудуп, Коммунистиг партияны долгандыр оларны сырый каттыштырып, партияның политиказын боттандырарынче, коммунизмни тургузар дээш демиселче массаны организастап турар. Эге организация—бо дээрге партияның херээ дээш коммунистиң идейлиг, медерелдиг, идепкейлиг дайынчы болуп хевирлеттинип турары кол звено-дур. (Бо дугайын СЭКП Уставының VI кезээнде айыткан).

Эге организация бодунуң кол кичээнгейин бүдүрүлге айтырыгларынче мөөңнеп турар. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге экономика—партия ажылының кол адыры болур. Партия организациялары күрүне планнарын болгаш хүлээлгелерни күүседир дээш ажылчы чоннарның социалистиг чарыжын баштаар, бүдүрүлгелерниң болгаш колхозтарның иштики курлавырларын илередир болгаш оларны эки ажыглаарынче, эртем, техниканың чедиишкиннерин база мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередиринче массаны эвилелдээр. Күш-ажылдың чурумун быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер дугайында, ниитиниң байлаан камгалаар болгаш көвүдедир дугайында партия организациялары доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер. Бо сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, бүдүрүлге болгаш садыг черлериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның, бүдүрүлге-биле харылзаалыг төлевилел албан черлериниң, конструктор бюроларның, эртем институттарының партия организациялары администрация черлериниң ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргелиг.

Ажыл-агыйның болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарында партийжи удуртулганы күштелдиреринге, амгы үениң байдалында ол дыка чугула, материалдыг бүдүрүлгени—ниитилел амыдыралының шиитпирлиг черин хөгжүдеринге партияның салдарын бедидеринге улус ажыл-агыйында ажылдап турар коммунистерни таарыштыр тургузары база дузалап турар.

1963 чылдың январь 1-деги медээ-биле, ону хуулап алырга, мындыг: үлетпүрде болгаш тудугда ажылдап турар коммунистер—34,4 хуу, тудугда болгаш харылзаада—9,3, көдээ ажыл-агыйда — 23,0, садыгда, ниитиниң чемненилге черинде, белеткелдерде, материал-техниктиг хандырылгада, саарылгада — 5,1 хуу. Ынчангаш материалдыг бүдүрүлге адырларында шупту коммунистерниң 71,8 хуузу ажылдап турар. Бүдүрүлге эвес адырларда 28,2 хуузу, ооң иштинде эртем, чырыдыышкын, кадык камгалал болгаш культура адырларында—16,1, күрүне болгаш ажыл-агый эргелелинде, партия болгаш хөй-ниити организацияларының аппараттарында—10, өске адырларда—2,1 хуузу ажылдап турар.

Улус ажыл-агыйында ажылдап турар тускай эртемниглерниң ниити санында коммунистерниң хуузу чыл бүрүде улгадып турарын маңаа немеп чугаалаза чогуур. Бистиң партиявыстың составының үштүң бири хирези дээди болгаш ортумак тускай эртемниглер болуп турар.

Үстүнде көргүскен саннардан кандыг түңнелди кылза чогуурул? Бирээде, коммунистерниң кол массазы—ол болза ажылчыннар болгаш колхозчулар, ажыл-агыйның бүгү адырларының тускай эртемниглери. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш демиселче олар күш-ажылга бодунуң үлегери-биле массаны эвилелдеп турар. Ийиде, коммунистерниң салдары, партия организациязының удуртукчу ролю илереттинмейн турар ажыл-агыйның, эртем болгаш культураның, чоннуң хандырылгазының болгаш өске-даа ындыг черлер бистиң чуртувуста чок. Үште, коммунистер бодунуң политиктиг каңналыышкынының, организастыының, эртем билииниң деңнелиниң, профессионалдыг белеткелиниң талазы-биле чоннуң мурнакчы кезээ болуп турарлар.

СЭКП-ниң эге организацияларының ужур-дузазы чүдел дээрге, олар коммунистерни кижизидериниң массалыг школазы болуп турарында. Аңаа чүнүң-даа мурнунда, миллион-миллион коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер марксисчи-ленинчи теорияны коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле сырый холбаштырып өөренип турар политиктиг чырыдыышкынның системазы дузалап турар. Партияның херээнге бердинген ёзуга, идей талазы-биле бүзүрелге, коммунистиг моральга коммунист партийжи коллективтиң иштинге кижизиттинип турар. Ооң-биле кады, СЭКП-ниң Уставының эге организациялар дугайында бижип турар кезээнде коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн киргенин демдеглээли. Ону сагыыры партия амыдыралының чугула нормазы апарган.

СЭКП-ниң политиказының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларын, бодунуң коллективиниң ажылын коммунистер партия хуралдарынга чугаалажып, партия органнарының отчёттарын дыңнап турар болгаш бюронуң база комитеттерниң чаа составын соңгуур, партияга кежигүн хүлээп алыр айтырыгны шиитпирлээр, персоналдыг херектерни чугаалажыр болгаш өске-даа. Партийжи иштики демократия дээрге, чүгле айтырыгларны коллективтиг чугаалажып турар эвес деп чүве билдингир. Кол чүве—ол болза партияның политиказын болгаш шиитпирлерин, ооң чиңгине шугумун амыдыралга боттандырар талазы-биле кады хөделири, массаның иштинге чаңгыс дем-биле ажылдаары.

(Уламчызы 4-кү арында).

СЭКП-НИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНДА ПАРТИЯ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ НОРМАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Четпестер-биле эптеш чок чорукка, партияга бодун ээ кылдыр көөр сагыш-сеткилге, хүлээткен ажыл-херээ дээш бедик харыысалгалыг болурунга коммунистерни партия организациялары кижизидип турар. Партия органнарының составын үргүлчү чаартыр чорук удуртур ажылдың дуржулгазын болгаш чаңчылын өөренип алыр арганы партия кежигүннериниң кол массазынга берип турар. Чүгле эге болгаш цех парторганизацияларының секретарьларынга, партгрупоргтарга 750 муң ажыг кижи соңгуттурганнар деп чүвени чугаалаарга-ла четчир. Ийи миллион ажыг коммунистер партбюроларның болгаш комитеттерниң составында кирип турар. Чүс-чүс муң коммунистер хөй-нити киржилге-биле пропагандистеп, агитаторлап, лекторлап ажылдап, эге организацияларның, СЭКП райкомнарының, хооркомнарының чанында тургускулаан комиссияларга кирип, партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

СЭКП-ниң октябрь болгаш ноябрь (1964 ч.) Пленумнарының шиитпирлери коммунистерниң идепкейин улам ыңай бедидеринге, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү участоктарынга партийжи удуртулганы экижидеринге чаа-чаа аргаларны ажыдып турар.

Моон-биле холбаштыр, школаның, бөлгүмнүң болгаш семинарның кичээлинге Ленинград чурттуг коммунист, Киров аттыг заводтуң слесары-чыыкчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Говорушинниң чагаазын чугаалажыр болза ажыктыг. 1964 чылдың ноябрьның 16-да «Правдага» парлаан бодунуң чагаазын ол «Хууда харыысалгалыг» деп ат-биле адаан. Ол чагаада коммунист бүрүзүнүң ниити херек дээш харыысалгазын бедидер дугайында, партияның болгаш ооң организацияларының удуртукчу ролюн улам ыңай күштелдирер дугайында ханы сагыш салыышкын сиңниккен.

«Коммунист болза күш-ажылга ынак, ажылга чогаадыкчы болур, аажы-чаңчылдың арыының талазы-биле үлегер-чижектиг бөлүр талазы-биле үлегер көргүзер хүлээлгелиг. Ынчалза-даа чүгле боду үлегерлиг болуру четпес. Бистиң хүлээлгевис — чанывыста станокта ажылдап турарларны, бир кудумчуда чурттап турарларны эдертири, партия кежигүнү эвестерни эдертири болгаш бүзүредири. Ёзулуг коммунист — демиселчи, идепкейлиг, принципиалдыг, быжыг туруштуг кижи. Чаа, мурнакчы, шынчы чүүл дээш демиселчи. Кандыг-даа четпестер-биле, партия амыдыралының ленинчи нормазының кандыг-даа хажыдыышкыннары-биле эптешпес. Партияның политиказын чүүлдүгзүнери-биле өйлежип болбас, ону ханы билир, бодунуң хуузунда херээ кылдыр көрүп, амыдыралга боттандырар дээш демисежир. Коммунист болурунуң алдары улуг: кезээде ажылда, кезээде албан-хүлээлгеде! Чон мынча дижип чугаалап турарлар: «Дамды бичии, ынчалза-даа дамды чыылгаш—далай болур». Бистиң кижи бүрүвүс-ле партия дугайын чугаалап турар бис. А ол дээрге хөй чүвени хүлээндирип турар...»

Киров аттыг заводтуң коммунистери ленинчи партияның түгүн бедик тудуп, ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турарының, чаартыкчы ёзу-биле сиңниккениниң, ниитиниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкынының дугайын херечилеп турар бүзүренчиг элээн хөй чижектерни чагааның автору бижип турар. Ооң-биле кады бо дайынчы коллективте безин бүдүрүлгеге болгаш амыдыралынга бодун төлеп чок ап чорууp, идепкей чок, партия даалгаларын күүсетпес кижилер бар деп ол демдеглеп турар. «Ыттавастар» база эвээш эвес бар апарганнар; хурал ийикпе партбюронуң хуралы болуп турар, а олар бүгү чүвеге секретарьның саналынга идегээш, ыттавас ийикпе бажын соганнадып эрттириптерлер. Бо дээрге партия амыдыралының ленинчи нормазынга дүүшпейн турар.

Партия кежигүнү кижилерниң инициативин моондактап турар ындыг чүүлдер бистиң амыдыралывыста база бар деп, чагааның автору бижип турар. Бистиң хуралдарывыска колдуунда-ла чүге кызыы бүдүрүлге айтырыгларын чугаалажып турарыл? Чижээ, коммунистиң овур-хевириниң, ооң принципиалдыының, ажыл-херекти чогаадыкчы көрүп турарының, политиктиг болгаш культурлуг өзүлдезиниң дугайында чугаа чүге ховар бооп турарыл? Хоорайда чуртталга тудуунуң, садыгның, амыдырал хандырылгазының айтырыгларынга чүге дээп болбас деп? Чонну ол айтырыг дүвүретпейн турар бе? Дүвүредип турар.

Бөлгүмнүң, семинарның дыңнакчыларынга бо чагааны таныштыргаш, ында тургустунган айтырыглар талазы-биле санал-онал солчулгазын организастаар болза эки. Бистиң коллективтиң коммунистери партия амыдыралының ленинчи нормазын канчаар күүседип, бүдүрүлгеге болгаш өөредилгеге, хөй-нитиниң ажылынга болгаш амыдыралынга авангардчы рольду канчаар боттандырып турарыл? Бистиң партия болгаш комсомол организацияларывыс коммунистерниң болгаш комсомолчуларның чогаадыкчы идепкейин өстүреринге канчаар дузалажып, идея талазы-биле бүзүрээн демиселчилерни, массаның билдилиг организаторларын, коммунизмниң медерелдиг тургузукчуларын канчаар кижизидип турарыл? Бисте партия хуралдары кезээде идепкейлиг болгаш ажыл-ишчи байдалда эртип турар бе, партия бюрозунуң, парткомнуң ажылында коллективчи принцип канчаар боттандыртынып турарыл?

Теманың бо кезээн өөредирде, партия эге организациязының ажыл-чорудулгазындан алган түс черниң материалдарын калбаа-биле ажыглаарын көрүп турар. Практиктиг даалгалар бээр методту маңаа ажыглаар болза эптиг. Амыдыралды кичээнгейлиг көөрүнче, практиканы өөрениринче, фактыларны анализтээринче Владимир Ильич кыйгырып чораан. Ленин мынча деп бижээн: «Түс черниң дуржулгазын, ооң түс-бүрү кезектерин, үүрмек чүүлдерин, практиканы, ажыл-ишчи дуржулганы өөренирин база катап улам тодаргай болдуруп, ёзулуг амыдыралче ханылаар...» (Чог., т. 36, 530 арында). Чамдык таварылгада кандыг-бир айтырыг талазы-биле партия ажылының, хөй-нитиниң өске-даа организацияларының ажыл-чорудулгазының материалдарын чыырын, оларны анализтээш, түңнелин кылырын болгаш ооң соонда кичээлге чугаалаарын дагзып болур. Өске даалгалар болза дыңнакчылардан колдуунда организакчы ажылды негээри болур.

Бо теманы өөренирде пропагандист кижи дыңнакчыларга кандыг практиктиг даалгаларны берип болурул? Оларның чамдыктарын адап көрээли.

Бүдүрүлге болгаш ниитиниң амыдыралынга коммунистер авангардчы рольду канчаар ойнап турарының, ол коллективтиң профэвилел, комсомол болгаш өске-даа организацияларының ажылында хөй-нитичи киржилге канчаар хөгжүп турарының дугайында материалды чыыр болгаш анализтээр, партияның херээ дээш коммунистиң бедик харыысалгазының дугайында беседаны партия бөлүктеринге эрттирер.

Ук черниң байдалындан болгаш партия коллективиниң мурнунга туруп турар тодаргай сорулгалардан хамаарыштыр өске-даа даалгалар база туруп турар. Ынчалза-даа кандыг-даа таварылгаларда ол даалгалар өөренип турар тема-биле холбаалыг, ханы билигни шиңгээдип алырынга дузалаар, а кол чүве болза—политиктиг өөредилгени практиктиг ажыл-биле органиктиг дүүштүрген турар болза эки.

Бо бөлүкту чугаалажырда амгы

Партия тургузуунуң ленинчи нормаларының болгаш принциптериниң бүгү делегей ужур-дузазы

үениң коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң дугайында, бүгү чурттарның коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш демиселге СЭКП-ниң ролюнуң дугайында айтырыгны моон соңгаар улам тодаргай, бирден-бирээ чокка өөренир арганы берип турар тускай, он ийиги теманы өөренири өөредилге программазында көрдүнген деп чүвени пропагандистер барымдаалаар херек. Бо кичээлге, чижээ, мындыг айтырыгларны допчузу-биле көрзе чогуур: партия амыдыралының ленинчи нормаларының болгаш партийжи удуртулганың принциптериниң бүгү делегей ужур-дузазы; пролетаржы интернационализмниң улуг тугунга бистиң партиявыстың шынчызы; СЭКП биле марксисчи-ленинчи акы-дуңма өске партияларның боттарының аразында харылзааларының болгаш холбаазының формаларының кол-кол принциптери.

Демократтыг централизмниң принцивинге үндезилээн партийжи амыдыралдың ленинчи нормалары, бүгү чурттарның коммунистериниң ниити билип турары-биле алырга, марксисчи-ленинчи бүгү партияларның ажыл-чорудулгаларынга чайлаш чок хоойлу болуп турар деп чүвени чүнүң-даа мурнунда тайылбырлаары чугула. Мындыг чижекти чугаалап болур. В. И. Ленин 1920 чылда-ла делегейниң коммунистиг шимчээшкинин оппортунисчи, туруш чок, шургумал элементилерден камгалаар сорулга-биле «Коммунистиг Интернационалга хүлээп алырының негелделерин» ажылдап кылган. Ол документ (бөлгүмнерниң болгаш семинарларның дыңнакчылары оон-биле таныжып көрзе эки) эң чугула негелделерниң бирээзин— бүгү коммунистиг партияларның амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының хажыттынмас хоойлузу болу берген партияның демократтыг принцивиниң талазы-биле тургузуун ында кирип турар. (Чог., т. 31, 185 арын).

Партияның организастыг тургузуунга демократизмни болгаш централизмни органиктиг дүүштүрер чорук ажылга эң ээлгир байдалды аңаа партийжи хүрээлеңниң болгаш сырый каттыжыышкынның, коммунистерниң идепкейлиг болгаш чогаадыкчы инициативин хандырып турарын демдеглээн болгай. Ленинчи принциптиң бо кол үндезининче чүзүн-баазын оппортунистерниң талазындан кадыг-дошкун халдаашкынны кылып турганы ынчангаш таварылга эвес болгай.

Ревизионистер, реформистер партийжи централизмни херекке албайн, партийжи чурумга удурланмышаан, фракциялар болгаш бөлүглээшкиннерниң хостуг болуру дээш, идей болгаш организация талазы-биле сандаргай байдал дээш кызыдып турарлар. Ревизионистер, шыны-биле алырга, дайынчы, төпчүттүнген организация болур партияны чок кылгаш, ооң ролюн кудуладырын оралдажып турарлар. Чижээ, америк ревизионистер АКШ-тың Компартиязын «политиктиг хөделиишкинниң ассоциациязы» деп аттыг партийжи эвес калбак организация-биле солуурун оралдажып турганнар.

Чөөн оппортунистер, догматиктер болгаш сектантчылар, централизмниң ужур-дузазын хөлүн эрттир өнзалап тургаш, партияның амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының демократтыг үндезинин кошкадып, партийжи массаның инициативиниң болгаш бот-тывынгыр чоруунуң хөгжүлдезин шаптыктап турарлар. Ол чорук марксисчи-ленинчи партияның үндезин бүдүжүнге каржы, кижиге чүдүр чоруктуң аажы-чаңчылдарынга чедирери чайлаш чок болур.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1960 чылдагы Москва чөвүлел хуралының Медеглелинде чугаалааны-биле алырга, партия амыдыралының ленинчи нормаларын чайгылыш чок сагыыры дээрге: партияның чаңгыс эвин карак огу дег камнаар, партийжи демократияны болгаш удуртулганың коллективтиин шыңгыы сагыыр, партияның удуртукчу органнарының харылзаазын партия кежигүннери-биле, ажылчы чоннуң калбак массазы-биле быжыглаар дугайында үргүлчү сагыш салыр, кижиге чүдүүр чорукту болдурбас, коммунистерниң идепкейлиг чоруун, бодунуң хүрээлеңинге шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди бүгү хемчег-биле калбартыр дээни ол деп чугаалап турар. («Тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң программалыг документизи». М. 1964 ч. 8 арында).

Партияның иштики амыдыралының ленинчи нормазы-биле коммунистиг партияларның боттарының аразында харылзаазының принциви, аразында харылзажырының формазы, марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң үндезининге оларның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээш демисел-биле чарылбас харылзаалыг.

Маркс болгаш Ленинниң чагыгларынга, делегейниң революстуг шимчээшкининиң чаңчылынга шынчы болган 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдары акы-дуңма партияларның аразында удур-дедир харылзажырының кол принциптерин тодаргай бижээн болгаш быжыглаан. Ол дээрге чүнүң-даа мурнунда марксизм-ленинизмниң, пролетар интернационализминиң баазазынга идея талазы-биле чаңгыс эптии, организация талазы-биле бот эргелиг, боттарының чурттарынга хамаарыжыр айтырыгларны шиитпирлээрде, кымдан-даа хамаарылга чогу; коммунистиг шимчээшкиниң бүгү национал отрядтары удур-дедир бот-боттарын деткижери, интернационалчы сагыш-сеткил каттыштырылгазы; ниити эчис сорулга дээш демиселге боттарының күштерин дүүштүрери болгаш коммунистерниң бараан болуп турар ол ажыл-херээниң салым-чаяны дээш деңге харыысалгалыг болуру бооп турар.

«Ажылчын аңгының херээ дээш демиселдиң эрге-ажыы—коммунистиг партия бүрүзүнүң, бүгү чурттарның коммунистериниң улуг армиязының хүрээлеңин, оларның тура-соруунуң болгаш хөделиишкининиң чаңгыс эвин улам-на сырый каттыштырарын негеп турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар дугайында доктаамал сагыш салыр чорук—марксисчи-ленинчи партия бүрүзүнүң интернационалчы дээди хүлээлгези» (база ында, 82 арында).

Коммунистиг болгаш ажылчын бүгү партияларның хүлээнгени болза: империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң ниити сорулгаларының дугайында делегей чөвүлел хуралдарынга кады ажылдап кылган үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни чайгылыш чок сагыыр; коммунистиг шимчээшкиниң чаңгыс эвин шиитпирлиг камгалаар болгаш ол чаңгыс эпти үреп болгу дег кандыг-бир хөделиишкинни болдурбас. СЭКП, акы-дуңма марксисчи-ленинчи партиялар ол принциптерни шынчы удуртулга болдуруп турарлар. Бүгү чурттарның коммунистери делегейниң пролетаржы чурумун эки-туразы-биле база медерелдии-биле сагыыр ужурлуг деп Ленин санап чораан. 1920 чылдың августа бижээн «Австриниң коммунистеринге чагаазынга» Ленинниң айытканы болза: «Боттарының хосталгазы дээш ажылчыннарының демиселиниң улуг айтырыгларын бистер революстуг пролетариаттың делегей чурумунга чагыртып, аңгы-аңгы чурттарның ажылчыннарының дуржулгазын барымдаалавышаан, оларның билиин, тура-соруун барымдаалап шиитпирлеп турарывыска чоргаарланыр бис...» (Чог., т. 31, 244 арын).

Моон-биле кады, бистиң ленинчи партиявыс—интернационалчы улуг күш, бодунуң делегей хүлээлгезинге ол кезээде шынчы. СЭКП-ниң Уставында чугаалап турары:

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы—делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чарылбас, түлүш кезээ. Пролетаржы интернационализмниң марксисчи-ленинчи шылгаттынган принциптеринге ол быжыг туруп турар, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга, бүгү чурттарның коммунистериниң улуг армиязы-биле акы-дуңма харылзааны быжыглаарынга идепкейлиг дузалап турар» (СЭКП-ниң Программазы болгаш Уставы, 243 арында).

Ленинчи партия пролетар интернационализминиң түгүн бедик тудуп турар. СЭКП-ниң болгаш бүгү совет улустуң интернационализми улуг, боттуг ажыл-херектерде илереп турар. Совет чурт коммунизм тургузуушкунунда бодунуң чедиишкиннери-биле делегейниң революстуг чорудулгазынга аажок улуг революсчу салдарны чедирип турар. Империалистерниң халдаашкынындан делегей социализмин камгалаарынга, термоядролуг дайын-биле кижи төрелгетенге кыжанып турар агрессорларны томаартырынга, хөгжүп орар чурттарга, хосталга болгаш социалдыг депшилге дээш демисежип турар бүгү улустарга деткимче, сагыш-сеткилдиң болгаш материалдыг дузаны көргүзеринге Совет чурт шылгараңгай рольду ойнап турар.

Теманың бо кезээниң талазы-биле беседаның төнчүзүнде акы-дуңма партиялар биле СЭКП-ниң харылзаазының янзы-бүрү формаларынга допчу доктаар болза эки. Бо дээрге, чүнүң-даа мурнунда, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң ниити стратегиязын болгаш тактиказын коллективтиг ажылдап кылып турар марксисчи-ленинчи партияларның төлээлекчилериниң делегей чөвүлел хуралдарының белеткелинге, ажылынга идепкейлиг киржип турары болур. СЭКП-ниң өске партиялар-биле ээлдек харылзаазы—бо дээрге акы-дуңма партияларның төлээлекчилери-биле ужуражып база консультация алчып турары, партияның соңуургап турар айтырыгларының талазы-биле чугаалажыышкыннар кылып турары, ажылдың дуржулгазын удур-дедир солчуп турары.

СЭКП, марксисчи-ленинчи партиялар тайбыңның, демократия болгаш социализм хереэниң чаа-чаа тиилелгелериниң магадылалын делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвинде, делегейниң революстуг чорудулгазының бүгү күштериниң сырый каттыжыышкынында деп көрүп турарлар.

ДАШТЫКЫДА

КУР-НУҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдат Улус Республиканың чазааның медеглелин ында парлап үндүрүп, ВДР-ге удур чаа дайын өнчүк-чөңгээлерин бүрүү шаап турар.

«Кыдаттың чазаа болгаш кыдат улус Джонсонуң америк чазааның чаа дайын өнчүк-чөңгээлерин шыңгыы бүрүү шаап, америк агрессорларга удурланыышкынның түлчүүшкуннарынга улуг вьетнам улустуң чедип алган чайыннанчак тиилелгелеринге изиг байыр чедирип тур» деп медеглелде чугаалап турар.

«Кым-даа эвес, а АКШ 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын үреп, Вьетнамның тайбың каттыжарынга шаптыктап, бот-боттары хан-дамырындан түлүш 30 миллион вьетнам улусту үр үеде чарылдырарының ужурунга таварыштырган; кым-даа эвес, а АКШ мурнуу-вьетнам улуска чалча эрге-чагырганы дөгээн болгаш мурнуу-вьетнам улусту кадыг-дошкун дарлалга база мөлчүгделге таварыштырып турар; кым-даа эвес, а АКШ болгаш Мурнуу Вьетнамның чалча эрге-чагыргазы мурнуу-вьетнам улуска удур боттарының дерзии үүлгедиглери болгаш кара-туразында аажылалы-биле мурнуу-вьетнам улусту демиселче, удурланыышкынче оттурган» деп медеглелде демдеглеп турар.

КУР-нуң чазааның медеглелинде чугаалап турары болза: «Каттышкан Штаттар Вьетнамга удур чепсектиг интервенцияны болгаш агрессияны доп-дораан соксадыр, бодунуң бүгү чепсектиг күштерин Мурнуу Вьетнамдан доп-дораан үндүрер ужурлуг. АКШ ам ону кылып турары ышкаш, агрессияны улам ыңай калбарткан тудум-на бодун улам бужартадыр апаар, ынчангаш ол чорук дайынга туюлунга чедир аштырары-биле, бодунуң ат-алдарын шуут бужартадыры-биле болгаш бүрүн буураашкын-биле доостур» деп медеглелде демдеглеп турар.

КУР-нуң чазааның медеглелиниң түңнелинде айытканы: «650 миллион кыдат улус акы-дуңма вьетнам улусту шиитпирлиг деткип, америк империализмге удур туюлунга чедир демисежир».

КУДР-нуң чазааның медеглели

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканың чамдык чурттакчылыг черлерин америк самолёттарның чаа бомбалааны-биле холбаштыр Корей Улус-Демократтыг Республиканың чазаа медеглел кылган.

Чаа дайынны өөскүдүп үндүреринче угландырган америк империалистерниң өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглерин чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын социалистиг күрүнелерден болгаш бүгү делегейниң тайбынга ынакшылдыг улустарындан тургустунган байдал негеп турар деп, медеглелде чугаалап турар. КУДР-нуң чазаа, ону мурнунда медеглээни ышкаш, акы-дуңма Вьетнам Демократтыг Республикага хамаарыштыр америк империалистерниң агрессчи дээрбечи үүлгедиглерин киржилге чокка хайгаарап шыдавас. КУДР-нуң чазаа болгаш корей улус ВДР-ге хамаарыштыр америк империалистерниң агрессчи өнчүк-чөңгээлеринге килеңнээшкинин илергейлеп база агрессорларга удур акы-дуңма вьетнам улустуң чөптүг демиселинге дүрүм ёзугаар деткимчени көргүзеринге бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылырынга бүрүн шиитпирлиг.

Вьетнамга чаа дайынның тыптып келириниң айыылын узуткаарының оруу, вьетнам айтырыын шиитпирлээриниң оруу чүдел дизе, америк агрессорларны Мурнуу Вьетнамдан үндүрери болур деп, медеглелде ооң ыңай демдеглеп турар. Вьетнам айтырыын Вьетнамның улузу боду шиитпирлээр ужурлуг. Америк империалистер боттарының бүгү шерииг кижилерин болгаш боо-чепсээн Мурнуу Вьетнамдан үндүрер ужурлуг, Вьетнам Демократтыг Республикага удур агрессчи үүлгедиглерин соксадыр ужурлуг. Бир эвес америк империалистер Вьетнам Демократтыг Республикага удур боттарының агрессчи дайын үүлгедиглерин үргүлчүлээр болза, улустарның шиитпирлиг харыы согуунуң түңнелинде олар аштырыышкынга таваржыр дээрзин КУДР-нуң чазааның медеглелинде демдеглеп турар.

Ийи самолётту дүжүр аткан

ХАРТУМ. (СЭТА). Судан-конго кызыгаарының районнарынга разведкачы ужудуушкун кылып чедип келген ийи чомбечи самолёттарны конго патриоттар дүжүр аткан деп, Хартумда аян-чорук кылып чедип келген, конго тура халышканнарның удуртукчуларының бирээзи Гастон Сумиало медеглээн.

Гастон Сумиало судан удуртукчулар-биле ужурашкан болгаш Суданның агаар делгеминге чомбечи самолёттарның чоокта чаа шургуп кирип турганын олар-биле чугаалашкан. Конго тура халышканнарның туруп турар районнарының кырынга, а ол ышкаш Конго биле Суданның кызыгаарынга кара туразында ужудуушкун кылыр дээн Леопольдвиль дээрбечилерниң оралдажыышкыннарын конго революсчу күштер моон соңгаар-даа үзе шавар апаарын ол судан чазакка дыңнаткан.

„Хуулгаазын карак" шуптузун көөр

Бүгү-ле бүдүмелдерни чүве өттүр көстүп турар кылып болур. Интроскопия («интроскопия» деп сөстү дорт очулдурарга—«иштин көрүп тур мен» дээни ол) талазы-биле ажылдап турар эртемденнер ол дидим бодалды амыдыралда боттандырып турар. Интроскопияның эртем-шинчилел институдун чоокта чаа тургускан. Өттүр чүве көзүлбес бүдүмелдерниң иштин көөрүнүң аргазын берип турар приборларның эртемниг үндезиннерин болгаш конструкцияларын ооң лабораторияларынга шинчилекчилер ажылдап кылыр апаар. Хөй-хөй хереелдениишкиннер—инфракызыл, рентген хереелдениишкиннери, гаммачастицалар, нейтроннар—кандыг-даа бүдүмелдерни өде бээр болгаш оларны ындыг янзы «өттүр чүве көстү бээр» кылыптар.

Бүдүмелдерниң иштинче ханылап киреринге интроскопия дузалаар. «Хуулгаазын карак» биохимиктиг чорудулгаларны көстү бээр болдурарының болгаш дириг клетканың иштин көөрүнүң аргазын берип турар. Ам рентгеноскопия үезинде алдынып турар хөлеге хевирлериниң орнунга эмчилер дириг организмнерниң ажылдап турар иштики органнарының тодаргай чуруун экрандан көрүп каар апаар.

Геофизиктер черниң тургузуун өөрениринин, геологтар—казар байлактарның чер иштинде элбек шыгжамырларын дүрген дилеп тывырының болдунар аргазын алыр, ээлдиришкин, кудуушкун, болбаазырадыышкын үезинде металлды хайгаарап көөрүнүң аргазын интроскоптар бээр, технологтуг чорудулгаларда нарын реакцияларны химиктер контрольдап болур.

ЧУРУКТА: бөлүктүң удуртукчузу И. В. Сипраков хөй каналдыг күштелдирикчини—мультидинни шенеп тур.

Фото С. Преображенскийниң. СЭТА-ның фотохроникасы.

Кышты үдеп каан

Эрткен дыштаныр хүнде чүс-чүс кызылчылар культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының хоорайже талазында кыдынга чыглып келгеннер. Кылагар доңуш кыры чараш, көрүштүг кылдыр шиметтинген, аъш-чем-даа арбын делгеттинген. Кышты үдеп, ооң-биле байырлажыр дээш кызылчыларның келгени ол.

Дүштекиниң 2 шак. Хөгжүм-даа диңмирей-ле берген. Үш-үш аъттарны ийи шанакка кошкан, коңгулуурун кыңгыраткан Соок ирей биле Снегурочка халдып келирге, чыылганнар оларны хөглүг-биле уткааннар.

Кыштың төңгенин, частың келгенин Соок ирей-биле Снегурочка чугаалаан. Олар кызылчыларга күш-ажылчы чедиишкиннерни, каң кадыкшылды, эки чурттарганы, өөрүшкү, хөглелди күзээн.

Кышты үдээниниң бо байырлалының программазы солун, байлак болган. Доңуш шивээже «халдаашкын» узун чагының өрү үнгеш, ооң бажында дириг аскыр-дагааны чедип алыры дээш оон-даа өске солун оюннарга чыылганнар идепкейлиг киржип, каткы-хөг-даа диңмирел-ле турган. Бичии уруглар үш-үш кылдыр кошкан, шанактыг аъттарга олурупкаш, халдып турганнар. Кылан доңушка танцы, одаг ажыдыышкыны база болган. Ракеттаарның адыышкыннары дээрни чүүл-бүрү өңнер-биле каастап турган.

Кызылчылар орус кышты ынчаар омак-хөглүг байырлап, үдеп эрттирип каан.

Көдээ клубта

Клуб көдээниң ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазының одаа деп чүве билдингир. Өвүр районнуң Торгалыг көдээ клубу (эргелекчизи эш Дамдын), ооң коллективи бо улуг харыысалганы медереп, чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар. Кежээлер бүрүзүнде клубка доктаамал кинолар ийикпе танцы оюннарын организастап, клуб иштинде ажылды доктааткан тускай план ёзугаар чорудуп, көдээниң ажыл-ишчилеринге оюн концерттерни үргүлчү көргүзүп келген. Колхозчу ажыл-ишчилерни күш-ажылче хей-аът киирип турар лозуңнар, диаграммалар-биле клубту шимеп каастаан. Бо ажыл-агый чылында колхозтуң чедип алыр сорулгаларын, ол ышкаш 7 чылдың алдыгы чылында чедип алган чедиишкиннериниң көргүзүүн кылган.

Клубта ырының, танцының, шиилиң бөлгүмнери ажылдап турар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери Кара-кыс, Чонзаңмаа, С. Куулар оларның чон мурнунга көргүскен номерлерин колхозчулар мактап турар. Клубтуң 7 кижи составтыг чөвүлелин тургускан. Олар план ёзугаар ажылдап турарлар.

Чамдык мындыг чедиишкиннер-биле чергелештир көдээ клубтуң ажылында ам-даа четпестер барын маңаа айтыр херек. Дыштанырын күзээннерге таарымчалыг байдал ам-даа долузу-биле тургустунмаан. Шыдыраа, шашки, солун, сеткүүл болгаш хөгжүм херекселдери четчири-биле хандыртынмаан. Неделяның хүннериниң доктааткан расписаниези үргүлчү-ле доктаамал сагыттынмайн турар. Оон уламындан клубка лекция номчулгазы, номчукчулар конференциязы, ол ышкаш мурнакчылар-биле дуржулга солчулгазы, ужуражыышкыннар кежээлерин организаставайн турар. Бот-тывынгыр уран чүүлче колхозчу чоннуң калбак массаларын хаара тыртып киирер ажыл сула чоруп турар. Ынчангаш чаа-чаа уран талантылыг кижилерни илередип үндүрер ажыл четпес. Чүгле шаандан тура-ла оюн концерттерге киржип чораан кижилер концерт, оюн көргүзүп турар боордан аңгыда, чаа солун аныяк талантылар көзүлбейн турар.

С. ТУМАТ.

Редакторнуң оралакчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КИНО

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Джура» 9.30, 11.20, 1.10. «Күзээзин ынакшыл» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Дириглерге чагаа» 10.30, 12.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чаа Орлеанның ынаа» 2.40, 4.40, 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Икар-1» 3.15, «Орус арыг» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.15, 8.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда база көдээ ажыл-агый килдистериниң 37-13, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00367.